

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Přírodovědecká fakulta

Demografie

Demografie – sociální geografie

Pavλίna Kudrnová

DRUHÉ DÍTĚ V MEZINÁRODNÍM POHLEDU
SECOND CHILD FROM INTERNATIONAL PERSPECTIVE

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: Prof. RNDr. J. Rychtaříková, CSc.

Praha, 2011

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, 26. 05. 2011

Podpis

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé bakalářské práce Prof. RNDr. Jitce Rychtaříkové, CSc. za odborné vedení a cenné připomínky, rady a komentáře k obsahu práce.

Druhé dítě v mezinárodním pohledu

Abstrakt

Hlavním cílem této práce je komparativní analýza dítěte druhého pořadí ve Švédsku, Finsku, Nizozemsku, Rakousku, České republice a na Slovensku. Hlavním nástrojem analýzy jsou transverzální tabulky plodnosti pro roky 1991–2007. V první části práce jsou uvedeny teorie, proč lidé chtějí děti, a faktory, které je ovlivňují při rozhodování o založení a velikosti rodiny. Dále se text zabývá srovnáním podmínek a prostředí pro rodiny v jednotlivých státech, které se ukázalo být nejvíce přátelské ve Švédsku a Nizozemsku. Z hlavní části práce, analýzy dítěte druhého pořadí, vyplývá, že ve sledovaném období docházelo k výraznějším změnám v České republice a na Slovensku než v ostatních státech - jak v posouvání rození dětí do vyššího věku, tak v snižování úrovně úhrnné a konečné plodnosti druhého pořadí či v pravděpodobnosti mít druhé dítě. Výsledky práce poukazují na počínající známky ztráty výsadní pozice druhého dítěte a dvoudětné rodiny, zejména ve státech střední Evropy.

Klíčová slova: druhé dítě, plodnost, tabulky plodnosti, pravděpodobnost mít druhé dítě, rodina

Second child from international perspective

Abstract

The main aim of this thesis is a comparative analysis of the second child in Sweden, Finland, Netherlands, Austria, Czech Republic and Slovakia. The main tool of this analysis are period fertility tables for the years 1991–2007. Theories why people want children and factors influencing the decision of starting a family and its size are mentioned in the first part. Furthermore, the text focuses on the comparison of family conditions and environment in each country which turned out to be the most friendly in Sweden and the Netherlands. The main part, the analysis of the second child, shows more significant changes in the Czech Republic and Slovakia than in other countries during the period – both in shifting childbearing to higher age of women and reducing the levels of period and cohort fertility or in the probability of having a second child. The results point out the incipient signs of loss of the prominent position of the second child and two-child family, especially in the Central European countries.

Keywords: the second child, fertility, period fertility tables, the probability of having a second child, a family

OBSAH

Seznam tabulek	6
Seznam obrázků	7
1 Úvod	8
2 Obecné vymezení.....	10
2.1 Sociologický pohled	10
2.2 Koncept druhého demografického přechodu	11
3 Prameny	15
4 Pojmy a metodika	16
4.1 Základní pojmy	16
4.2 Metodika	17
4.2.1 Tabulky plodnosti.....	17
4.2.2 Ostatní ukazatele	19
5 Podmínky pro rodiny.....	21
5.1 Preference počtu dětí	21
5.2 Zaměstnanost žen.....	22
5.3 Rodinná politika.....	24
6 Vývoj úhrnné a konečné plodnosti	28
7 Analýza dítěte druhého pořadí	32
7.1 Tabulková úhrnná plodnost druhého pořadí	32
7.2 Tabulkový průměrný věk ženy při narození dítěte	34
7.3 Pravděpodobnost mít druhé dítě	37
7.4 Tabulkový kumulovaný počet narozených druhého pořadí.....	40
8 Závěr	43
Seznam použité literatury.....	45

SEZNAM TABULEK

Tab. 1	Funkce tabulek plodnosti	17
Tab. 2	Ukazatele vycházející z tabulek plodnosti	19
Tab. 3	Ostatní ukazatele	19
Tab. 4	Průměrný preferovaný počet dětí v roce 2006	21
Tab. 5	Průměrný preferovaný počet dětí podle věkových skupin v roce 2006	22
Tab. 6	Výpočet délky placené mateřské a rodičovské dovolené odpovídající době pobírání plného příjmu, 2006/2007	27
Tab. 7	Vývoj podílu dětí 2. pořadí v letech 1991–2007	34
Tab. 8	Interval mezi narozením dítěte 1. a 2. pořadí v letech 1991–2007	37

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obr. 1	Ideální a průměrný počet dětí na jednu ženu v roce 2000.....	11
Obr. 2	Průměrný věk ženy při narození prvního dítěte okolo roku 2003.....	13
Obr. 3	Zaměstnanost žen podle věku nejmladšího dítěte, 2008.....	23
Obr. 4	Struktura zaměstnanosti rodin s dětmi ve věku 0-14 let podle typu úvazku, 2007.....	23
Obr. 5	Možnost úpravy pracovní doby	24
Obr. 6	Struktura veřejných rodinných výdajů v roce 2007	25
Obr. 7	Děti do šesti let zapsané v zařízeních s péčí o děti a v předškolních zařízeních v roce 2006.....	26
Obr. 8	Vývoj úhrnné plodnosti v letech 1950–2007	29
Obr. 9	Vývoj konečné plodnosti generací žen 1935–1968	30
Obr. 10	Vývoj indexu úhrnné plodnosti 2. pořadí v letech 1991–2007	33
Obr. 11	Vývoj konečné plodnosti 2. pořadí generací žen 1935–1968	34
Obr. 12	Vývoj tabulkového průměrného věku ženy při narození dítěte 1. pořadí v letech 1991–2007	35
Obr. 13	Vývoj tabulkového průměrného věku ženy při narození dítěte 2. pořadí v letech 1991–2007	36
Obr. 14	Pravděpodobnost mít druhé dítě v roce 1991.....	38
Obr. 15	Pravděpodobnost mít druhé dítě v roce 1999.....	38
Obr. 16	Pravděpodobnost mít druhé dítě v roce 2007.....	39
Obr. 17	Tabulkový kumulovaný počet narozených 2. pořadí v roce 1991	40
Obr. 18	Tabulkový kumulovaný počet narozených 2. pořadí v roce 1999	41
Obr. 19	Tabulkový kumulovaný počet narozených 2. pořadí v roce 2007	42

Kapitola 1

Úvod

S dlouhodobým vývojem společnosti se vyvíjely a zdokonalovaly také její znalosti, schopnosti a dovednosti. Lidská společnost postupně „dospívala“, snažila se vymanit ze závislosti na přírodě a osamostatnit. Vše špelo k tomu, aby byl každý svým vlastním pánem a mohl rozhodovat o svém životě. Použijeme-li tuto interpretaci v rámci porodnosti, respektive plodnosti, ještě na počátku 20. století se lidem příliš nedařilo ovlivnit velikost rodiny, nebereme-li v úvahu sexuální neaktivitu, jelikož neexistoval spolehlivý způsob, který by zabránil početí (Frejka, 2008b). Dalším problémem byla vysoká kojenecká úmrtnost. Plánování rodiny tak bylo velice obtížné. Postupně však lidé přicházeli na různá antikoncepční opatření, díky kterým mohli rozhodovat o budoucím rodičovství. Nikdy předtím neměly ženy takovou moc a kontrolu nad svým reprodukčním chováním jako dnes. Tato možnost společně s dalšími faktory, jako jsou sociální a ekonomická situace či působení dalších vnějších podmínek, mají vliv na rozhodování o založení rodiny a na její velikost, lidé se snaží najít optimální způsob seberealizace v jejich společenských podmínkách (Fialová et al., 2000). Děti byly téměř vždy její nedílnou součástí a prozatím i ve většině případů stále jsou, i když jejich početné zastoupení se zmenšuje (Frejka, 2008a).

Až do druhé poloviny 20. století zcela běžně se vyskytující rodiny se třemi či více dětmi začaly svou dominantní pozici přenechávat rodinám dvoudětným. Příčiny vzniku tohoto nového ideálního modelu rodiny byly různé. Roli hrály snižující se kojenecká úmrtnost i rostoucí a dlouhodobější náklady na dítě. Také postoje rodičů se začínaly měnit. Do společnosti postupně pronikal individualismus, materialismus, touha po lepším životě, a děti tak již nebyly jedinou možností, jak naplnit život (Frejka, 2008a). Pokles počtu dětí v rodině nebyl dán primárně touhou každé dítě co nejlépe zaopatřit, jako to bylo charakteristické pro první demografickou revoluci, ale přesunem orientace z dítěte i na jiné „aktivity“, dítě se tak stává jedním z mnoha plánů budoucích rodičů (Šťastná, 2007, s. 723–724). Všechny tyto velké změny, celá škála nových možností, znamenaly začátek nové etapy, v níž docházelo k postupnému upouštění od tradičních hodnot. Mladí lidé se soustředili především na sebe a otázku rodičovství odkládali. Vzhledem k tomu, že možnost reprodukce ženy je biologicky omezena, může se stát, že ženy budou mateřství či rozšíření rodiny o dalšího potomka oddalovat tak dlouho, až ho již nebude možné zrealizovat. Toto všechno by mohlo vést k tomu, že dvoudětný model by postupně ztrácel svoji pozici na úkor jednodětného či dokonce bezdětnosti

(Rabušic, 2007). Přitom pozice druhého dítěte je velice důležitá už jen z toho hlediska, že je blízko hranici prosté reprodukce, která zaručuje početní obnovu populace (Kalibová, 2001).

Právě aktuálnost tohoto tématu, tedy jak ohrožená je pozice druhého dítěte, byla hlavním důvodem, proč bylo toto téma zvoleno pro bakalářskou práci.

Cílem této práce je komparativní analýza dítěte druhého pořadí v šesti evropských zemích. Analýza vychází z dat uveřejněných v databázi The Human Fertility Database. Dostupnosti dat odpovídá i časové období, za které je provedena analýza v jednotlivých státech. Aby byla data plně srovnatelná, analýza začíná rokem 1991 a končí rokem 2007. Srovnávány budou Česká republika, Slovensko, Rakousko, Finsko, Švédsko a Nizozemsko. Tyto státy byly vybrány za účelem porovnat narození druhého dítěte v zemích, které se nacházejí v různých fázích druhého demografického přechodu, a pokles plodnosti, který u nich proběhl, se lišil intenzitou, vnějšími podmínkami a s tím souvisejícím načasováním. Zároveň byl jejich výběr podřízen zahrnutými státy v The Human Fertility Database a dostupností potřebných dat.

Hypotézy jsou následující: narůstá průměrný věk ženy při narození dítěte druhého pořadí, mírně se snižuje konečná plodnost druhého pořadí, pravděpodobnost mít druhé dítě a podíl dětí druhého pořadí. Ve Švédsku, Finsku a Nizozemsku je pozice druhého dítěte ve sledovaném období stabilnější než v Rakousku a především v České republice a na Slovensku, kde během sledovaného období dochází k výraznějším změnám.

Práce je rozdělena do osmi kapitol. Po úvodu, který nastiňuje vývoj rodiny, její velikosti, plánování rodiny, změnu postojů lidí k rodině a možné následky, následuje kapitola zabývající se širším vymezením tématu. Tato kapitola je rozdělena na dvě části. První je zaměřena na teorie vysvětlující proč lidé chtějí mít děti, kolik jich chtějí mít a jaké faktory je ovlivňují v plánování velikosti rodiny. Druhá se zabývá konceptem druhého demografického přechodu, jeho fázemi, projevy a následky, ale také kritikou. Třetí kapitola stručně představuje část literatury a zdroj dat, které jsou používány v práci. Čtvrtá kapitola zabývající se metodikou obsahuje definici pořadí narozených dětí, jsou zde popsány tabulky plodnosti, představeny jednotlivé ukazatele analýzy a je zde také zmínka o problematice zkreslení transverzálních ukazatelů. Následující kapitola je zaměřena na prostředí a podmínky pro rodiny s dětmi v jednotlivých státech. Hlavní náplní je poskytovaná veřejná péče o malé děti, zda je v analyzovaných státech přátelské pracovní prostředí a jaká je podpora rodin ze strany státu. Šestá kapitola seznamuje s vývojem úhrnné a konečné plodnosti v jednotlivých státech. Součástí sedmé kapitoly je analýza dítěte druhého pořadí vycházející z tabulek plodnosti a po této kapitole následuje závěr.

Kapitola 2

Obecné vymezení

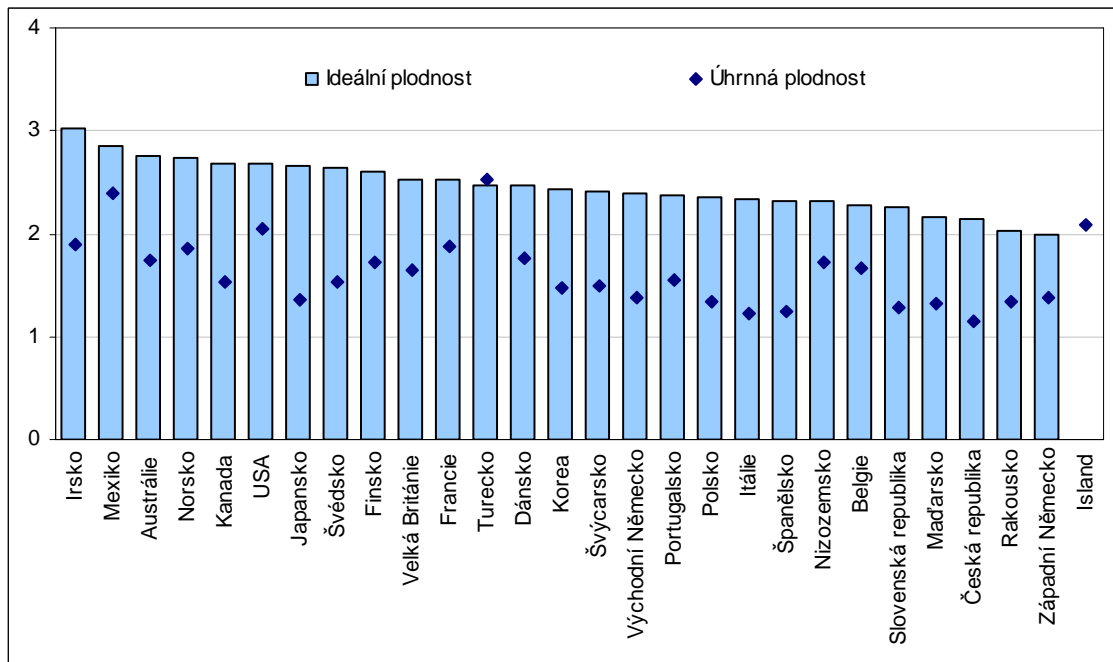
2.1 Sociologický pohled

Mít a vychovávat děti patřilo odjakživa k jednomu z hlavních posláních života lidí. Ale proč vlastně lidé chtějí děti? Podle Morgana a Kinga (Pakosta, 2009 dle Morgan, King, 2001) existují tři myšlenkové proudy, které vysvětlují příčinu této touhy. První, evolučně-biologické teorie, přichází s argumenty, že lidé se reprodukují na základě vrozených predispozic stejně jako ostatní biologické druhy. Druhá skupina teorií, teorie racionální volby, vycházejí z porovnání nákladů a výnosů, které potenciálním rodičům přinese rozhodnutí mít děti, a třetí teorie, které předpokládají, že fertilitní chování je předmětem působení sociálních norem. Většinou jde však o kombinaci více teorií, jelikož sami o sobě mají určité nedostatky, jako například evolučně-biologické teorie, jejichž vysvětlení příliš nekoresponduje s velmi nízkou úrovní plodnosti v některých zemích. Jako jednostranně zaměřené byly shledány také teorie racionální volby. Lidé zakládají či rozšiřují rodiny i přes to, že ekonomická užitečnost dítěte klesá, do procesu rozhodování totiž zasahují také sociální normy (Pakosta, 2009). Podle mého názoru u každého jedince platí alespoň částečně všechny teorie, přičemž je možné, že některé převažují nad jinými.

S otázkou, proč lidé chtějí děti, souvisí také otázka, kolik jich chtějí. Na toto téma existuje mnoho různých šetření, jmenovat můžeme například Fertility and Family Surveys, které se prováděly v zemích ECE (včetně USA a Kanady) začátkem 90. let. Bohužel ve většině rozvinutých zemích dosahuje ideální počet dětí, tedy počet dětí, který by partneři chtěli mít (většinou 2–3 děti), vyšších hodnot než počet dětí skutečně narozených (Obr. 1). Kromě představ lidí o velikosti ideální rodiny se často zkoumá také vliv různých faktorů. Na rozdíl od představ, které se mohou mezi lidmi poměrně lišit, působení faktorů, které mají vliv na velikost rodiny, je podobné. Důležitou roli hraje prostředí, ve kterém vyrostli rodiče, jelikož to se většinou odrazí do prostředí, které budují pro své děti. Potenciální rodiče ovlivňuje také okolí, a to jak to blízké, postoj a názory rodičů, přátel, příbuzných, tak i okolí širší, jako pohled společnosti (Fialová et al., 2000).

Mezi faktory, které ovlivňují konkrétně pravděpodobnost narození druhého dítěte, patří věk ženy při narození prvního dítěte, socioekonomický status, rodinný stav, počet dětí v orientační rodině či náboženské vyznání. Analýza životní dráhy říká, že přechod od prvního dítěte

Obr. 1 – Ideální a průměrný počet dětí na jednu ženu v roce 2000

Poznámky: Členské státy OECD v roce 2000 bez Řecka, Lucemburska a Nového Zélandu

Zdroj: OECD Family Database, 2010

k druhému je specifický tím, že na člověka již nepůsobí společenský tlak, aby se stal rodičem, jelikož k realizování rodičovství stačí pouze jedno dítě (Šťastná, 2007, s. 725). Rodiče i s jedním dítětem zažívají všechny radosti i strasti související s rodičovstvím. Právě tyto zkušenosti s prvním dítětem hrají důležitou roli, jelikož mohou mít i negativní dopad v podobě odklonění od původního úmyslu mít další dítě/děti (Šťastná, 2007, s. 726). Jinou příčinou upuštění od původního záměru mít druhé dítě může být také rozpad manželství, respektive partnerství, či odkládání dítěte do té doby, až partneři nabudou dojmu, že jsou již příliš staří a nebo se jim už nepodaří další dítě počít. V dnešních moderních společnostech se každému naskytuje tolik možností a příležitostí, které přináší pocit naplnění a uspokojení, že potřeba mít děti čelí velké konkurenci (Rabušic, Chromková Manea, 2007).

2.2 Koncept druhého demografického přechodu

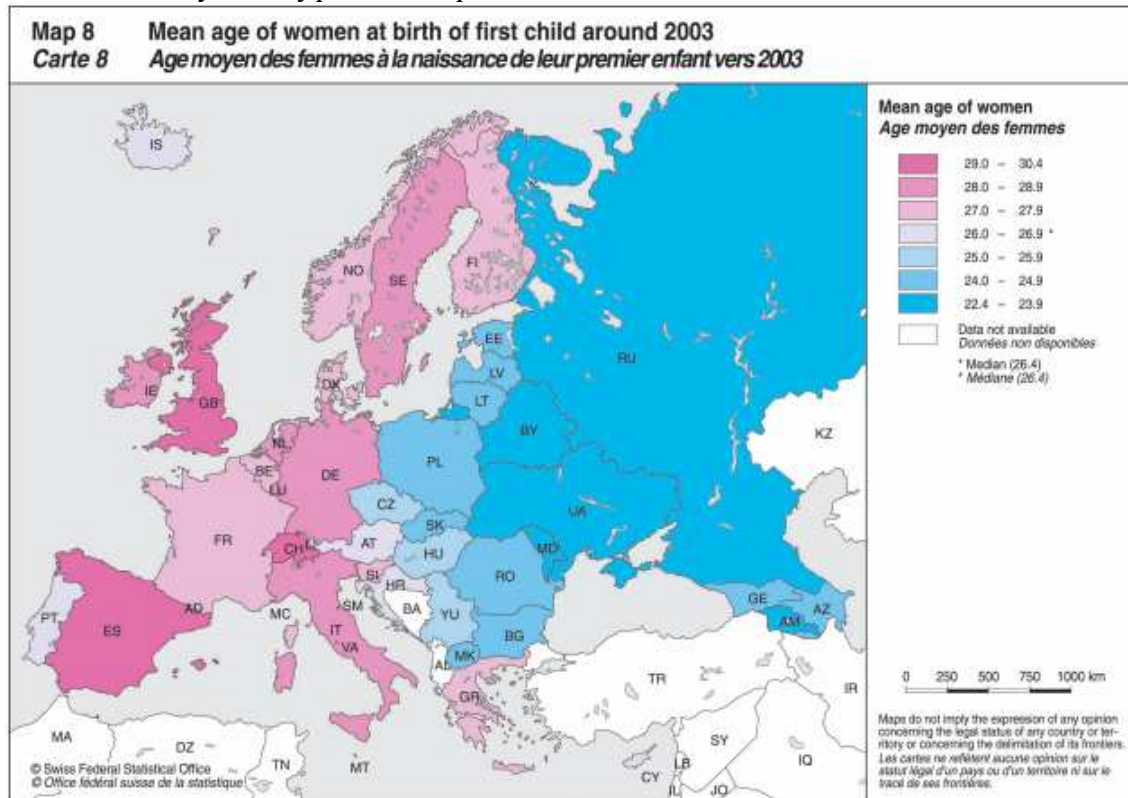
Válka patří mezi události, které na lidech zanechávají stopy, ovlivní jejich životy a často způsobí zamyšlení se nad hodnotami a postoji. Nejinak tomu bylo i po druhé světové válce. V takovýchto životních situacích lidé rychleji dospívají a není tedy divu, že se mladí lidé po válce „hrnuli“ do rodinného života. Tento fakt byl nepřímo podporován i vracejícími se mladými muži z války, jejichž dlouhotrvající „izolace“ od něžného pohlaví měla za následek brzký začátek sexuálního života. S tím úzce souvisí i brzký vstup do manželství, vzhledem k tomu, že v tehdejší společnosti nebyl přijímán konsenzuální sňatek a také v té době ještě neexistovala spolehlivá antikoncepce, která by zabránila případnému nechtěnému těhotenství.

Jelikož lidé vnímali sňatek jako první krok k založení rodiny, logicky následovalo zvýšení ukazatelů plodnosti mladých žen (Koschin, 1998). Celkově tedy došlo k již zmíněnému nárůstu úrovně sňatečnosti, následně i plodnosti vlivem kombinace zvýšené plodnosti mladých žen a kompenzačního efektu, který se týkal naopak starších generací žen, jejichž reprodukční období bylo narušeno válkou, a zároveň k poklesu průměrného věku při sňatku a při narození dítěte. Toto období po druhé světové válce je nazýváno poválečným baby-boomem.

Od poloviny šedesátých let však v zemích severní a západní Evropy začalo docházet k událostem, které natrvalo změnilo vzorec demografického chování. Plodnost se snížila pod hranici prosté reprodukce a začaly se šířit nové formy soužití. Kromě manželství tak lidé žili v nesezdaném či odděleném soužití, do té doby pro společnost nepřijatelném (Rychtaříková, 2007). Do společnosti začaly pronikat nové možnosti, které znamenaly změnu hodnotového systému. Lidé se více věnovali sobě samým, altruismus byl nahrazen individualismem, šířila se emancipace žen, mnoho mladých lidí se věnovalo studiu a rodinný život byl odkládán. Toto všechno bylo umožněno především rozšířením spolehlivé antikoncepce, která se stala nástrojem plánovaného rodičovství. Tradiční rodina, jejímž „středobodem“ bylo dítě, upadala. Tyto změny, které měly za následek zvyšování průměrného věku ženy při narození dítěte, pokles plodnosti především vyšších pořadí či nárůst bezdětnosti, byly pojmenovány druhým demografickým přechodem (Rychtaříková, 1996, s. 77). S touto teorií popisující proces transformace společnosti přišli v roce 1986 Lesthaeghe a van de Kaa (2003), který ho rozdělil do patnácti na sebe navazujících fází, které popsal následovně:

1. pokles počtu narozených ve vyšším pořadí a ve starším věku,
2. pokles dětí počatých před sňatkem a manželství uzavřených na základě těhotenství,
3. pokračování poklesu průměrného věku při prvním sňatku,
4. odkládání rození dětí a pokles narozených nižšího pořadí,
5. nárůst počtu rozvodů,
6. odkládání manželství a jeho nahrazení předmanželským nesezdaným soužitím, nárůst věku při prvním sňatku,
7. častěji preferovaná nesezdaná soužití, nárůst průměrného věku při narození prvního dítěte,
8. omezení nechtěných těhotenství s legalizací sterilizace a interrupcí,
9. preference nesezdaných soužití ovdovělými a rozvedenými,
10. nesezdaná soužití alternativou manželství, nárůst dětí narozených mimo manželství,
11. stabilizace úhrnné plodnosti na nízkých hodnotách,
12. nárůst úhrnné plodnosti následkem realizace odkládaných dětí, nárůst narozených nižšího pořadí ve vyšším věku,
13. nenarození všech odložených dětí,
14. nárůst dobrovolné bezdětnosti,
15. stabilizace konečné plodnosti pod hranicí prosté reprodukce.

Obr. 2 – Průměrný věk ženy při narození prvního dítěte okolo roku 2003

Zdroj: Council of Europe, 2005

Jak již bylo zmíněno, přeměna rodinného chování začala v severní a západní Evropě, o něco později zasáhla také Evropu jižní. Výjimkou byla východní Evropa, která se již po druhé světové válce oddělila politicky a nyní došlo k rozdělení na „západ“ a „východ“ i v oblasti demografických trendů. „Východ“ totiž pokračoval v nastolených trendech po druhé světové válce, které byly ještě podpořeny přijímanými opatřeními pronatalitní politiky v sedmdesátých letech (Rychtaříková, 1997–1998, s. 39). Toto rozdělení je stále patrné na průměrném věku ženy při narození prvního dítěte (Obr. 2). Pak ale přišel rok 1989 a s ním i zmišení východní Evropy jako geopolitického regionu. Pád komunismu a přechod na tržní hospodářství znamenaly ve východní Evropě dramatickou změnu demografických ukazatelů (Rychtaříková, 1997–1998). Výrazný propad úrovně plodnosti během devadesátých let přesunul země východní Evropy z pozice zemí s nejvyšší úhrnnou plodností do pozice zemí s úhrnnou plodností nejnižší (Sobotka, 2003b, s. 454). Kromě poklesu plodnosti docházelo i k dalším charakteristickým rysům druhého demografického přechodu, které byly v zemích východní Evropy bržděny komunismem a po jeho pádu se projeví výraznějším průběhem (Koschin, 2001). Zatímco v zemích severní a západní Evropy změny probíhaly plynule během deseti let, na „východě“ k nim docházelo mnohem rychleji, v rozmezí čtyř let (Rychtaříková, 2007, s. 4). Mezi odborníky panuje rozkol ohledně příčin těchto změn. Jedni tvrdí, že hlavní příčinou je ekonomická krize, transformace na tržní hospodářství, druzí, že jde o proniknutí západních kulturních a demografických vzorců, hodnot a postojů (Frejka, 2008c dle Lesthaeghe, Surkyn, 2002). Sobotka (2003b) říká, že proniknutí západních hodnot mělo vliv hlavně v zemích střední

Evropy, kde byl pokles způsoben převážně odkládáním mateřství, a v zemích bývalého Sovětského svazu a v Bulharsku a Rumunsku se jedná především o narůstání podílu jednoduchých rodin, které je výsledkem ekonomické krize po pádu komunismu.

Kromě odborníků, kteří nesouhlasí s druhým demografickým přechodem jako příčinou poklesu plodnosti v postkomunistických zemích, můžeme nalézt další kritiky této teorie. Tématem diskuze je, že není definován počáteční a konečný bod přechodu, že všechny tyto změny nemohou být vysvětleny jednou teorií, že neexistuje diskontinuita mezi prvním a druhým demografickým přechodem či že změny se týkají především životního uspořádání a slovo demografický zde tedy není na místě. I přes tyto kritiky se stal koncept druhého demografického přechodu velmi rozšířeným a používaným pro popis a vysvětlení změn v rodinném a reprodukčním chování (Sobotka, 2008).

Kapitola 3

Prameny

Změny, které se udály v plodnosti v posledních letech, jsou častým tématem různých článků a publikací. Velmi používaným a diskutovaným tématem byl a stále je prudký pokles plodnosti a teorie druhého demografického přechodu, s kterým poprvé přišel Lesthaeghe a van de Kaa (2003). Toto téma se stalo ještě více „populárním“ v 90. letech, když trendy propukly v zemích východní Evropy po pádu komunismu a nastolily diskuzi ohledně příčin těchto změn. Ve svých článcích se jim věnovali Rychtaříková (1996, 1997–1998, 2007), Rabušic (2001), Sobotka (2003b). S těmito trendy, konkrétně s odsouváním mateřství, souvisí i problematika zkreslení transverzálních ukazatelů, kterou se zabývá Sobotka (2005). Prudký pokles plodnosti vyvolal zájem nejen mezi demografy, ale i sociology. Vzniklo mnoho článků zaměřených na názory lidí na rodičovství, na faktory ovlivňující reprodukční chování. Toto téma bylo rozpracováno Šťastnou (2007), Fialovou (2000), Pakostou (2009).

Velmi přínosné byly publikace časopisu *Demographic Research*, který je volně přístupný na internetu. Konkrétně to byla především sedmá speciální kolekce s názvem *Trendy plodnosti a politiky v Evropě* („Childbearing Trends and Policies in Europe“), která obsahuje deset článků věnujících se všeobecným trendům plodnosti a devatenáct článků zabývajících se vždy určitou zemí.

V dnešní době informačních technologií dochází také k rozšiřování možnosti získávání dat na internetu, kde můžeme nalézt celou řadu různě zaměřených databází. Tato práce vychází z poměrně nově vzniklé databáze *The Human Fertility Database*, která byla vytvořena na základě dat z národních statistických úřadů jednotlivých zemí. Data jsou dostupná pro 14 států od různého roku, jak v transverzálním, tak longitudinálním pohledu, a pokud je to možné, jsou tříděna podle pořadí dítěte. Další databáze, kterou jsem využila především pro kapitolu *Podmínky pro rodiny*, je *OECD Family Database*, kde je k dispozici mnoho různých ukazatelů a indikátorů týkajících se plodnosti, rodiny a dětí či rodinné politiky.

Kapitola 4

Pojmy a metodika

4.1 Základní pojmy

Vzhledem k tomu, že ženy mohou porodit jedno, dvě či více dětí, narozen se definuje jako opakovateln demografick událost. I kdyz ženy porod jedno dítě, zůstávají stále součastí sledovan populace, na rozdíl od umrti či emigrace, kdy v rámci sledovan populace zanikají. Rozlime-li vak jednotliv narozen podle porad dítěte, jedná se jz o neopakovatelnou událost, jelikoz u bezdtne ženy mze dojt k narozen prvního dítěte pouze jednou, stejn tak jako u jednodtne ženy k narozen druhého dítěte atd. Obecn mzeme říci, že dt i-tého porad se narodí ženám, jejichz stav je definován jako i-1. Tmto narozením nsledne ženy přecházejí do stavu i (The Human Fertility Database, 2010).

Tématem této prce je dte druhého porad, vychoz data jsou tedy rozdělena podle porad dítěte. Porad narozených lze klasifikovat podle poctu vech předchozích dti narozených matce nebo pouze podle poctu dti, kter se j narodli v nynjm manzelstv. Porad dítěte je dále obvykle urcovno podle poctu živ narozených dti, někdy se vak berou vvahu i mrtv narozen (Demopaedia, 2010). Souasn analýzy plodnosti se zaměřují pedevm na biologick porad dítěte, kter zahrnuje vechny živ narozen dti bez ohledu na minul nebo souasn rodinn stav ženy (The Human Fertility Database, 2010). Na biologickm porad dítěte jsou zalozena také data z The Human Fertility Database.

Data týkající se porad dítěte uvdn v jednotlivých statech se liší. Veske republice a na Slovensku se zjituj data za celkov porad narozených i porad v nynjm manzelstv. V Rakousku jsou dostupn data pouze podle biologického porad dítěte, stejn tomu je ve Finsku, ale az od roku 1982. Do té doby byla pouzívn data podle porad dítěte v nynjm manzelstv a to včetně mrtv narozených dti. Nizozemsko zjituje porad živ narozených dti matce a porad vech dti registrovaných u matky (biologických i adoptovaných). Vevedsku jsou data podle biologického porad dítěte pouzívn od roku 1955, předtím se brali vvahu i mrtv narozen dti (The Human Fertility Database, 2010).

4.2 Metodika

Data použitá v této práci vycházející z tabulek plodnosti začínají rokem 1991 vlivem neexistence dřívějších dat za Rakousko. Je důležité podotknout, že ačkoliv Česká republika a Slovensko vznikly jako samostatné státy až v roce 1993, data za dřívější období jsou dostupná pro každý stát zvlášť a nemusí se tedy přepočítávat. Výchozími daty byla data průřezová, generační pohled byl použit k upřesnění či doplňujícímu vysvětlení, vzhledem k tomu, že vypovídací hodnota transverzálních ukazatelů může být zkreslena odsouváním mateřství do vyššího věku. Reprodukční období ženy je v databázi Human Fertility Database vymezeno věkem 12–55 let.

K analýze dítěte druhého pořadí a následnému srovnání šesti evropských zemí byly použity ukazatele znázorňující intenzitu plodnosti, konkrétně úhrnná a konečná plodnost (celková i druhého pořadí) a tabulky plodnosti se souhrnnými ukazateli z nich vycházejícími.

4.2.1 Tabulky plodnosti

Transverzální tabulky plodnosti podle pořadí modelují proces rození dětí v hypotetických kohortách žen, jejichž život je řízen plodnostními podmínkami daného roku za předpokladu nepřítomnosti úmrtnosti a migrace. Jedná se o tabulky plodnosti, kde jsou stavy definovány počtem žen, které mohou mít dítě daného pořadí. Ženy daného stavu mohou ve vyšších stavech přibývat i ubývat. Výchozími parametry pro konstrukci tabulek plodnosti jsou míry plodnosti první kategorie (vztahují se k exponované populaci) a jejich přepočty na pravděpodobnosti. Aby se zabránilo výrazným výkyvům a kolísáním ve věku, kdy se ženám rodí velmi malé počty narozených, výpočet měr plodnosti je omezen následujícími podmínkami: $E_{i-1}(x) > 5$, $m_i(x) < 1$, $q_i(x) < 1$. Transverzální tabulky plodnosti obsahují následující proměnné: x , $w_{i-1}(x)$, $m_i(x)$, $q_i(x)$, $l_{i-1}(x)$, $b_i(x)$, $L_{i-1}(x)$, $Sb_i(x)$ (tab. 1) (The Human Fertility Database, 2010).

Tab. 1 – Funkce tabulek plodnosti

$E_{i-1}(x)$ Exponovaná populace stavu $i-1$; počet žen ve věku x , které mají $i-1$ dětí	$E_{i-1}(x,t) = w_{i-1}(x) * E(x,t)$
$w_{i-1}(x)$ Váha exponované populace stavu $i-1$, ve věku x	$w_i(x_{\min}, t) = 1$, pro $i = 0$ $w_i(x_{\min}, t) = 0$, pro $i = 1, 2, 3, 4+$ $w_i(x, t) = \frac{l_i(x, t-x) + l_i(x+1, t-x-1)}{2 * l_0(x_{\min}, t-x_{\min})}$, pro $x_{\min} < x < x_{\max}$ $w_i(x_{\max}, t) = \frac{l_i(x, t-x)}{l_0(x_{\min}, t-x_{\min})}$

$m_i(x)$ Míra plodnosti první kategorie pořadí i	$m_i(x, t) = \frac{B_i(x, t, t - x - 1) + B_i(x, t, t - x)}{E_{i-1}(x, t)} = \frac{B_i(x, t)}{E_{i-1}(x, t)}$
$q_i(x)$ Pravděpodobnost narození dítěte i -tého pořadí	$q_i(x) = \frac{m_i(x)}{1 + [1 - \alpha(x)] * m_i(x)}$
$l_{i-1}(x)$ Tabulkový počet žen v přesném věku x , které mají $i-1$ dětí	$l_0(x_{\min}) = 10\ 000 \text{ (základ)}$ $l_i(x_{\min}) = 0, \text{ pro } i = 1, 2, 3, 4$ $l_i(x) = l_i(x-1) * [1 - q_{i+1}(x-1)], \text{ pro } i = 0$ $l_i(x) = l_i(x-1) - b_{i+1}(x-1) + L_{i-1}(x-1) * m_i(x-1), \text{ pro } i = 1, 2, 3$ $l_{i+}(x) = l_{i+}(x-1) + L_{i-1}(x-1) * m_i(x-1), \text{ pro } i = 4$
$b_i(x)$ Tabulkový počet narozených i -tého pořadí	$b_i(x) = L_{i-1}(x) * m_i(x)$
$L_{i-1}(x)$ Tabulkový počet žen v dokončeném věku x , které měly děti i -tého pořadí	$L_i(x) = l_i(x) - l_i(x) * q_{i+1}(x) * [1 - \alpha(x)], \text{ pro } i = 0$ $L_i(x) = l_i(x) + l_{i-1}(x) * q_i(x) * [1 - \alpha(x)] - l_i(x) * q_{i+1}(x) * [1 - \alpha(x)], \text{ pro } i = 1, 2, 3$ $L_{i+}(x) = l_{i+}(x) + l_{i-1}(x) * q_i(x) * [1 - \alpha(x)], \text{ pro } i = 4$
$Sb_i(x)$ Kumulativní počty tabulkových narozených i -tého pořadí	$Sb_i(x) = \sum_{z=x_{\min}}^{x-1} b_i(z), i = 1, 2, 3, 4, 5 +$

Poznámky: x – přesný věk

t – čas (kalendářní rok)

i – pořadí dítěte

B_i – počet narozených i -tého pořadí

$\alpha = 0,5$

Zdroj: The Human Fertility Database, 2010

Z tabulek plodnosti byly vypočítány souhrnné ukazatele tabulkový průměrný věk ženy při narození dítěte i -tého pořadí a tabulková úhrnná plodnost podle pořadí dítěte, která je tabulkovou alternativou úhrnné plodnosti (tab. 2). Dále byly vypočítány podíl dětí druhého pořadí a interval mezi narozením prvního a druhého dítěte (tab. 2).

Tab. 2 – Ukazatele vycházející z tabulek plodnosti

Tabulkový průměrný věk ženy při narození dítěte i-tého pořadí	$Tx_i = \frac{\sum_{x=x_{\min}}^{x_{\max}} x * b_i(x)}{\sum_{x=x_{\min}}^{x_{\max}} b_i(x)}$
Tabulková úhrnná plodnost i-tého pořadí	$Túp_i = \frac{\sum_{x=x_{\min}}^{x_{\max}} b_i(x)}{10000}$
Podíl dětí 2. pořadí	$P_2 = \frac{Túp_2}{Túp}$
Interval mezi narozením 1. a 2. dítěte	$I = Tx_2 - Tx_1$

Poznámky: viz tab. 1 $\bar{x} = x+0,5$ ... průměrný věk při narození v základním věkovém intervalu (x,x+1)**Zdroj:** Human Fertility Database, 2010

4.2.2 Ostatní ukazatele

Základ tabulek plodnosti tvoří míry první kategorie. Pokud však nemáme k dispozici data za ženy a jejich počty dětí, musíme použít míry druhé kategorie, tzv. redukované míry, které se vztahují k celé populaci žen podle věku. To znamená, že narozené děti i-tého pořadí matkám ve věku x jsou vztaženy ke všem ženám ve věku x. Součtem těchto měr plodnosti podle věku a pořadí i získáme úhrnnou plodnost pořadí i. Tento syntetický ukazatel plodnosti udává průměrný počet dětí, které by se ženě narodily během reprodukčního období, pokud by v každém věku zažila věkově specifické míry plodnosti jako v pozorovaném roce. Konečná plodnost udává průměrný počet dětí narozený ženám jedné generace (tab. 3) (The Human Fertility Database, 2010).

Tab. 3 – Ostatní ukazatele

Redukované míry plodnosti	$f_i(x, t) = \frac{B_i(x, t, t - x - 1) + B_i(x, t, t - x)}{E(x, t)}$
Úhrnná plodnost i-tého pořadí	$úp_i(t) = \sum_{x=x_{\min}}^{x_{\max}} f_i(x, t)$
Konečná plodnost i-tého pořadí	$kp_i(c) = \sum_{x=x_{\min}}^{x_{\max}} f_i(x, c)$

Poznámky: viz tab. 1

c – kohorta

u kp min = -15, max = 49+

Zdroj: The Human Fertility Database, 2010

Je důležité zmínit, že vypočítací hodnota úhrnné plodnosti o vývoji a změnách plodnosti může být zavádějící. Úhrnná plodnost je totiž zkreslena časováním rození dětí, což může vést k nespolehlivému údaji o úrovni plodnosti. Pokud ženy rození dětí odkládají, je pravděpodobné, že úhrnná plodnost se bude značně lišit od plodnosti konečné. Pokud naopak ženy rození dětí urychlí, hodnota úhrnné plodnosti se „nafoukne“ a následkem jsou absurdní hodnoty ukazatelů, například že žena může mít v průměru více jak jedno dítě prvního pořadí (Sobotka, 2005). Při interpretaci úhrnné plodnosti, ale i jiných transverzálních ukazatelů, je proto důležité na toto brát ohled.

Kapitola 5

Podmínky pro rodiny

Na plánování velikosti rodiny má vliv mnoho faktorů, jak je již zmíněno v podkapitole 2.1. Nejdůležitější jsou samotné názory a postoje rodičů, které se ale mohou měnit v souvislosti se stárnutím, dosud prožitým životem, získanými zkušenostmi, ale také právě působením těchto faktorů. Mezi tyto faktory patří také podmínky pro založení rodiny a pro život s dětmi v daném státě. Jedním z nich, často diskutovaným, je rodinná politika a služby související s dětmi a péčí o ně poskytované státem. Její vliv není podle mého názoru zásadní pro rozhodnutí založit rodinu, může však ovlivnit velikost této rodiny a především její načasování. Právě preference počtu dětí, rodinná politika, ale také zaměstnanost žen a její působení na rodičovství ve vybraných státech je předmětem této kapitoly.

5.1 Preference počtu dětí

Počet dětí, který by lidé chtěli mít, je velmi individuální. Ve vyspělých státech je jeho hodnota v dnešní době poměrně nízká, kolem dvou dětí. Největší počet dětí chtějí lidé v zemích severní Evropy (tab. 4). Ve Finsku preferují 2,50 dítěte, velmi podobně na tom jsou i obyvatelé Švédska. Všechny ostatní státy s výjimkou Nizozemska se nacházejí pod hranicí dvou dětí (obě pohlaví). Po velmi nízkém počtu dětí touží Rakušané, kteří se od ostatních zemí liší i tím, že jako u jediné země je počet dětí preferovaný u žen nižší než u mužů. Ženy si zde přejí dokonce o jedno dítě méně než Švédky. Rakousko je zároveň s 10 % na prvním místě mezi státy OECD v podílu žen, které by chtěly zůstat bezdětné.

Tab. 4 – Průměrný preferovaný počet dětí v roce 2006

Stát	Muži	Ženy	Obě pohlaví
Švédsko	2,22	2,66	2,44
Finsko	2,48	2,51	2,50
Nizozemsko	2,10	2,32	2,21
Česká republika	1,75	2,21	1,98
Slovensko	1,92	1,95	1,94
Rakousko	1,68	1,59	1,64

Zdroj: OECD Family Database, 2010, vlastní výpočty

Preference počtu dětí se mezi lidmi liší také podle jejich věku, respektive generace. Dnešní mladí lidé si většinou přejí nižší počet dětí než ti o třicet let starší (tab. 5). Největší rozdíly v počtu preferovaných dětí podle věkových skupin jsou v Nizozemsku, Rakousku a u žen na Slovensku. Lidé ve věkové skupině 15–24 let by dnes chtěli přibližně o 0,5 dítěte méně než lidé ve věkové skupině 40–54 let. Rakouští muži, kterým je 15–24 let, by dokonce chtěli pouze 1,22 dítěte. Pouze čtvrtina mladých rakouských žen ve srovnání s polovinou žen starších ročníků sdílí názor, že společnosti dluží mít děti (Prskawetz et al., 2008, s. 338). Velikost rodiny, kterou by lidé chtěli mít, se stále zmenšuje. Samozřejmě jsou to pouze přání, která nemusí odpovídat realitě, v té však bývá většinou počet dětí ještě nižší (obr. 1).

Tab. 5 – Průměrný preferovaný počet dětí podle věkových skupin v roce 2006

Stát	Muži			Ženy		
	15–24	25–39	40–54	15–24	25–39	40–54
Švédsko	2,40	2,33	2,50	2,59	2,78	2,57
Finsko	2,34	2,37	2,48	2,61	2,82	2,69
Nizozemsko	1,90	2,24	2,44	2,37	2,32	2,81
Česká republika	1,89	2,09	2,10	2,04	2,25	2,15
Slovensko	2,13	2,14	2,34	2,08	2,29	2,60
Rakousko	1,22	1,88	1,91	1,69	1,86	2,00

Zdroj: OECD Family Database, 2010

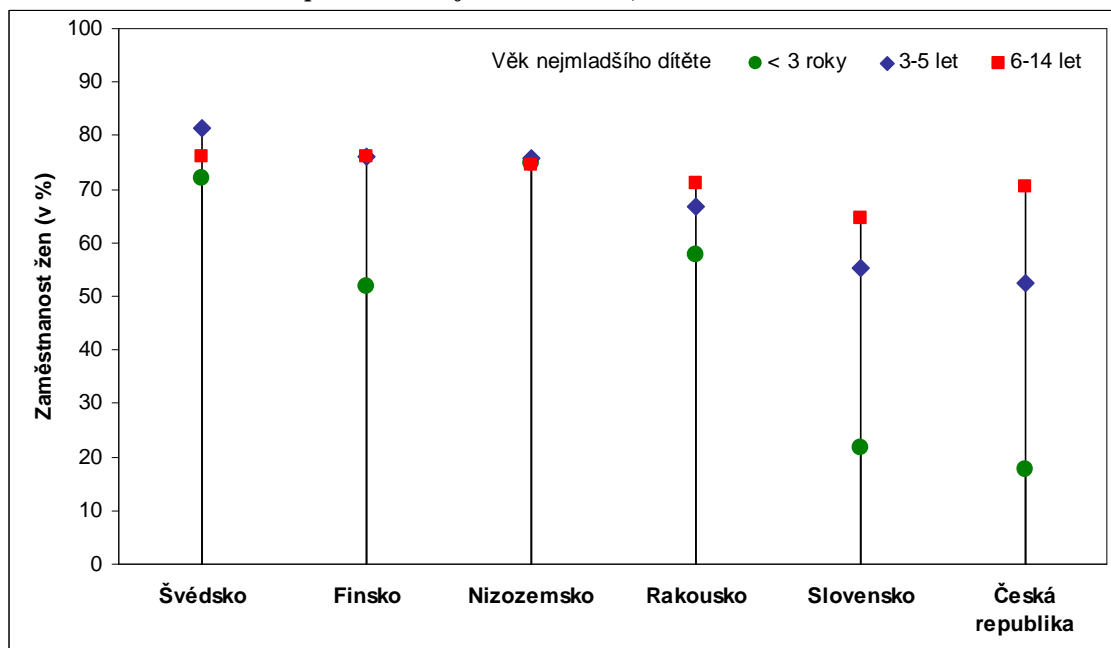
5.2 Zaměstnanost žen

V dnešní době emancipace žen není příliš těch, které by se chtěly stát ženami v domácnosti a svůj volný čas rozdělit pouze mezi děti a utváření příjemného rodinného prostředí. Doba se mění, a tak s ideálem z padesátých a šedesátých let v USA, kde jsme mohli na každém kroku vidět propagační obrázky šťastných manželek v domácnosti, se již příliš často nesetkáme. Ženy chtějí pracovat, budovat kariéru, chtějí být finančně méně závislé na partnerovi. Jelikož se nechtějí vzdát svého dosavadního života kvůli dětem, snaží se skloubit pracovní život s rodinným. Toho lze dosáhnout, pokud žijí v zemi, kde se snaží kombinaci pracovního a rodinného života podpořit vybudováním vhodného pracovního prostředí pro ženy s dětmi. V ostatních případech to může vést k negativním dopadům na plodnost žen.

Na rozdíl od roku 1980, kdy byla mezi ženskou zaměstnaností a plodností ve státech OECD negativní korelace, v roce 2009 měly ženy ve státech s vyšší mírou zaměstnanosti žen také vyšší plodnost. Míra neslučitelnosti mezi zaměstnáním a dětmi se zmenšila, existují však rozdíly mezi státy. Sloučit pracovní život s rodinným je nejtěžší pro ženy ve východní Evropě či ve Středomoří, naopak v zemích severní Evropy s tím nemají velký problém (OECD Family Database, 2010). Zaměstnanost žen s dětmi do 14 let ve sledovaných státech se pohybuje kolem 70 %, liší se však podle věku nejmladšího dítěte (obr. 3). V Nizozemsku se věk nejmladšího dítěte

na zaměstnanosti žen neprojevil, ta je zde stejně vysoká u všech dětí do 14 let. Vysoká zaměstnanost žen, které mají dítě mladší tří let, je ve Švédsku a Rakousku, nad 50% hranicí se nachází také Finsko, i když zde je již viditelný rozdíl mezi zaměstnaností žen s dítětem mladším a starším tří let. Zcela odlišnou zaměstnanost mají ženy České republiky a Slovenska. Zaměstnanost žen roste s věkem dítěte, přičemž ženy s dítětem mladším tří let pracují pouze v 20 % případů. V těchto zemích je zvykem, že ženy s takto malým dítětem zůstávají doma.

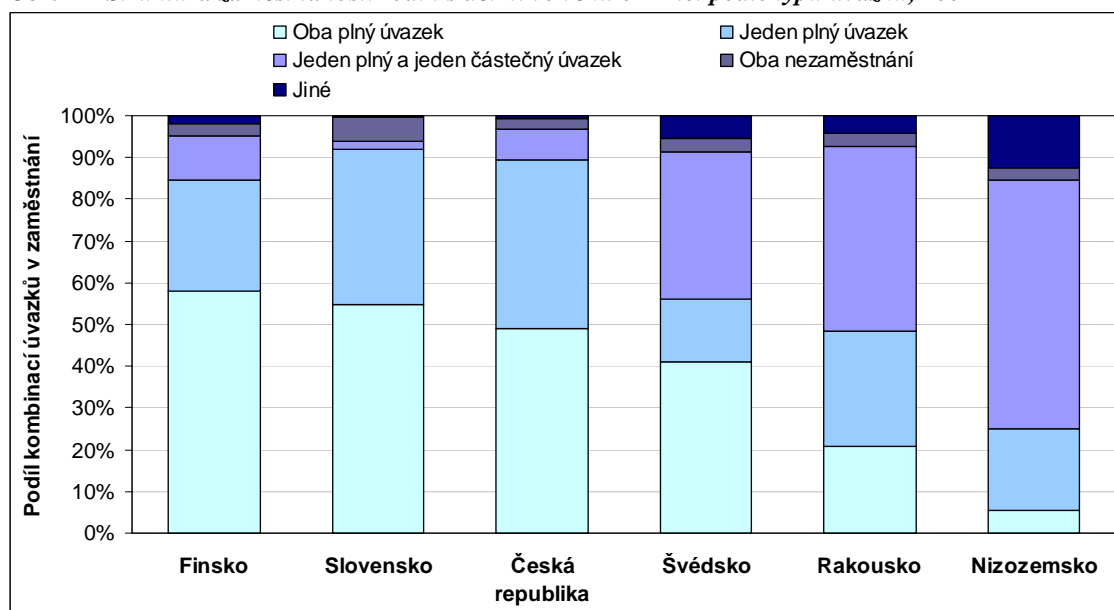
Obr. 3 – Zaměstnanost žen podle věku nejmladšího dítěte, 2008

Poznámky: 2007 pro Švédsko

Zdroj: OECD Family Database, 2010

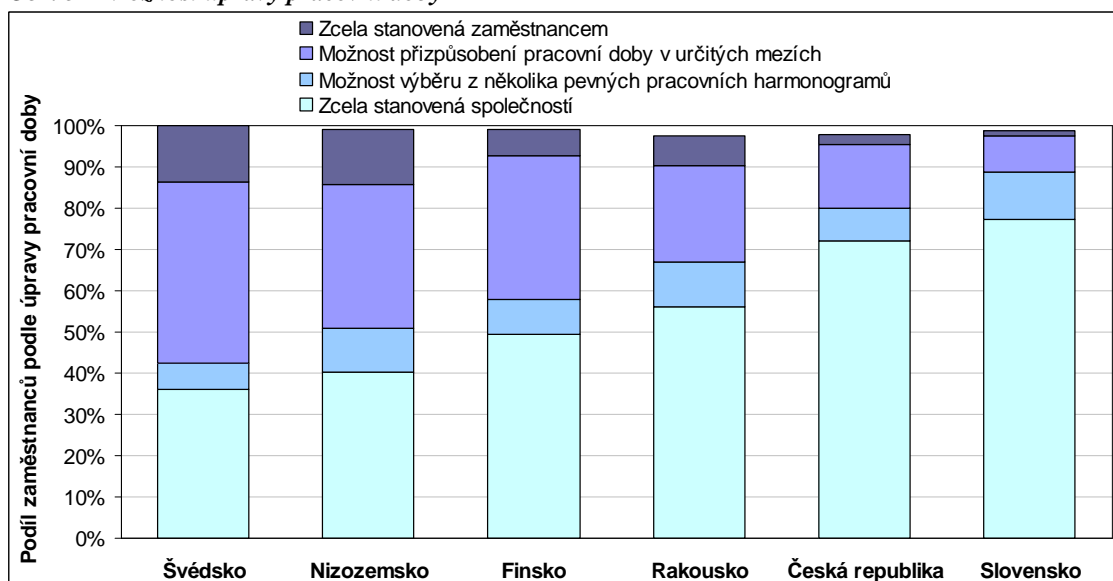
Obr. 4 – Struktura zaměstnanosti rodin s dětmi ve věku 0-14 let podle typu úvazku, 2007

Zdroj: OECD Family Database, 2010

Čím déle jsou však doma, tím obtížnější je pro ně návrat na pracovní trh. Tomu, že Češky a Slovenky většinou zůstávají s dětmi do tří let v domácnosti, odpovídá největší podíl rodin (40%), v kterých pracuje jeden rodič na plný úvazek (většinou muž) a druhý nepracuje (většinou žena) (obr. 4). Nejčastější je v těchto zemích, ale také ve Finsku a Švédsku, varianta, kdy oba rodiče pracují na plný úvazek. Důvodem na Slovensku je potřeba dvou příjmů v rodině, aby nedošlo k výraznému zhoršení životní úrovně rodiny, a také nedostatečná nabídka zaměstnání na částečný úvazek. Se 4,1 % žen pracujících na částečný úvazek patří Slovensko mezi státy OECD s nejnižší úrovní pracujících žen s tímto úvazkem (Potančoková et al., 2008). Se stejnou situací se potýkají i Češky. Zde je navíc problém, že práce na částečný úvazek je často málo ohodnocená a příjem tak může být ještě menší než zaručená minimální dávka sociálního zabezpečení (Sobotka et al., 2008). Naopak ve Švédsku, Nizozemsku a Rakousku, kde je vysoká zaměstnanost žen s dítětem do tří let, je také velký podíl rodin, v kterých jeden rodič pracuje na plný a jeden na částečný úvazek (většinou žena). Právě Nizozemsko se od ostatních zemí liší svým vysokým podílem žen pracujících na částečný úvazek a také vysokým podílem zaměstnanců s pružnou pracovní dobou (Fokkema et al., 2008). Díky tomu se nizozemským ženám, ale také Švédkám, lépe daří skloubit práci a péči o malé děti (obr. 5). Důležitým faktorem je samozřejmě také dostupnost zařízení pečujících o děti mladší tří let, které je předmětem další podkapitoly.

Obr. 5 – Možnost úpravy pracovní doby

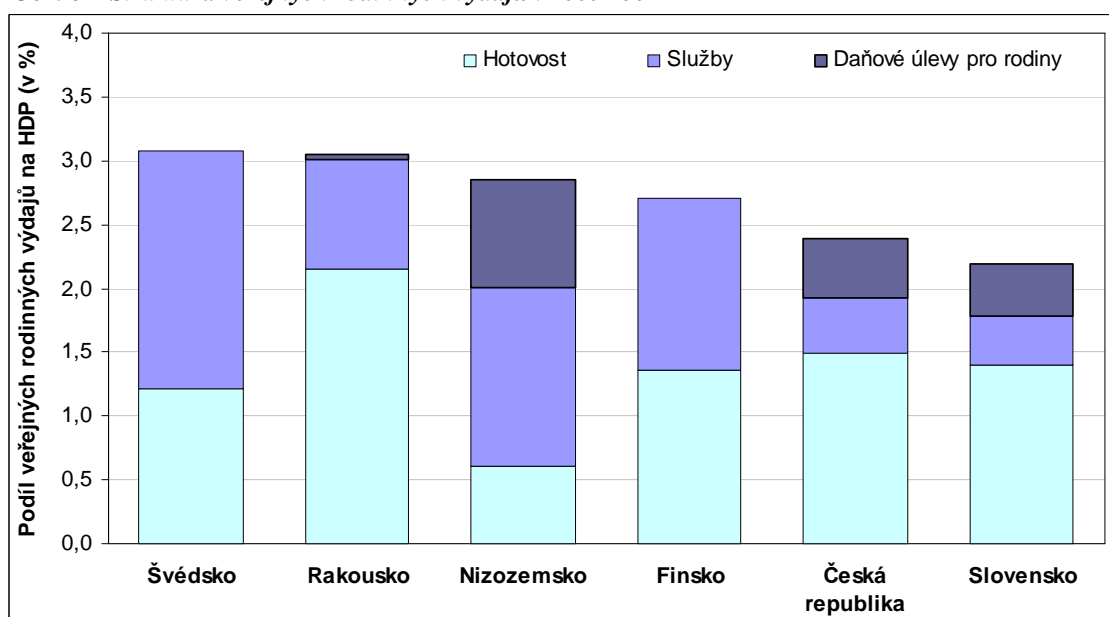
Zdroj: OECD Family Database, 2010

5.3 Rodinná politika

Definice rodinné politiky lze najít několik. Podle Národní zprávy o rodině lze rodinnou politiku definovat jako soubor činností a opatření státu, která vědomě směřují k uznání a podpoře výkonu rodinných funkcí ve společnosti (Národní zpráva o rodině, 2004). Pod rodinnou politiku

spadá jak přímá finanční podpora, tak podpora nefinančního charakteru usnadňující rodičům život s dětmi a jejich výchovu, jako například vytváření zázemí pro rodiče s dětmi, budování rodinně přátelského prostředí, utváření vhodných podmínek pro péči a výchovu dětí atd. Ve způsobu podpory rodin se jednotlivé státy liší. Většina zemí dává přednost podpoře prostřednictvím finančních dávek (OECD Family Database, 2010). Mezi ně patří také Rakousko, Česká republika a Slovensko (obr. 6). Finsko dotuje rodiny stejným podílem hotovostí jako službami. Služby tvoří největší podíl veřejných rodinných výdajů na HDP ve Švédsku a Nizozemsku, v posledně jmenovaném hraje důležitou roli také podpora rodin prostřednictvím daňových úlev.

Obr. 6 – Struktura veřejných rodinných výdajů v roce 2007

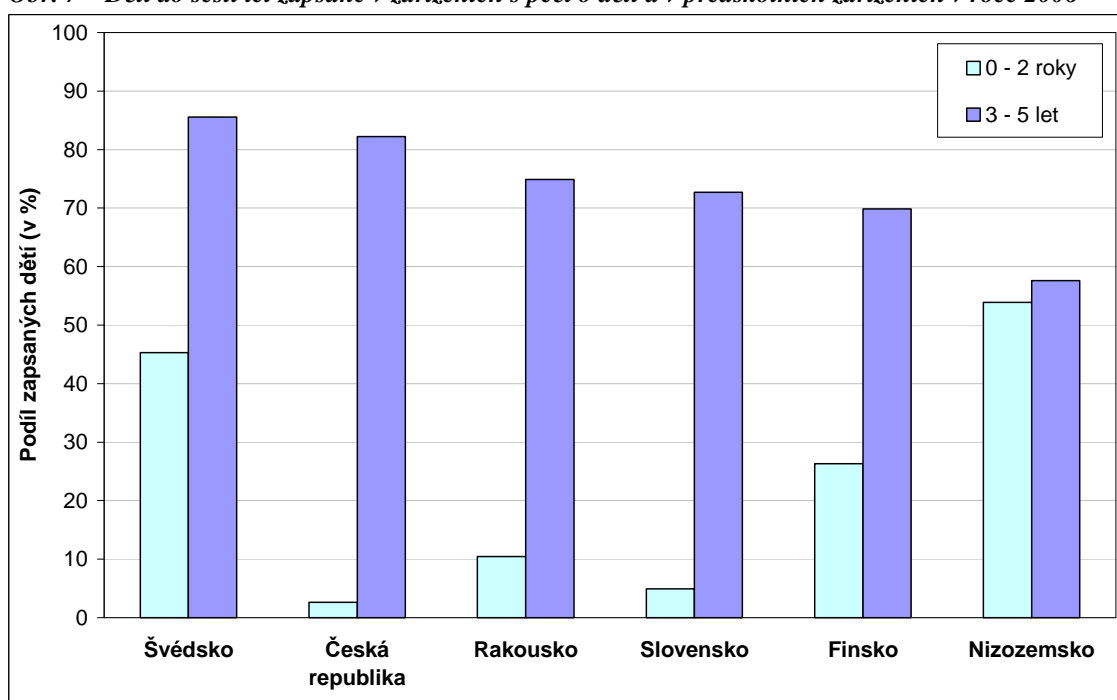
Zdroj: OECD Family Database, 2010

Preference podpory rodin prostřednictvím služeb ve Švédsku, Nizozemsku a částečně i Finsku se projevuje v podílu zapsaných dětí ve věku 0–2 v zařízeních s péčí o děti, který je v těchto státech výrazně vyšší než v ostatních zemích (obr. 7). V Nizozemsku dokonce přesahuje 50 % a dosahuje téměř stejné hodnoty jako podíl zapsaných dětí ve věku 3–5 let, který je naopak relativně nízký ve srovnání s ostatními státy, především s 85 % ve Švédsku. Státy střední Evropy velmi zaostávají v podílu dětí ve věku 0–2 navštěvujících zařízení pečující o malé děti, v České republice je hodnota tohoto podílu pouze 2,6 %. Důvodem je velmi malá nabídka zařízení, která poskytují péči takto malým dětem.

Důležitou součástí rodinné politiky je také mateřská, rodičovská a otcovská dovolená, která není příliš rozšířená, a proto zde není zahrnuta. Délka mateřské dovolené se pohybuje od 12 týdnů ve Švédsku, přes 16 týdnů v Rakousku a Nizozemsku, 17,5 týdne ve Finsku až po 28 týdnů v České republice a na Slovensku (tab. 6). Poslední dva jmenované státy sice mají nejdelší mateřskou dovolenou, ale pouze přibližně polovina je placená a procentuální míra příspěvku je nejnižší, tvoří přibližně polovinu míry příspěvku v Nizozemsku a Rakousku, kde je placená celá dovolená. V rámci rodičovské dovolené se vyčlenila skupina tří států, České

republiky, Finska a Slovenska, jejichž délka dovolené dosahuje 156 týdnů a její placená část tvoří v případě České republiky téměř třetinu a v případě Finska a Slovenska přibližně pětinu. Nejdelší placenou rodičovskou dovolenou (52,8 týdne) a zároveň i s největší mírou příspěvku (73,3 %) má Švédsko. Od ostatních států se značně liší Nizozemsko, v kterém trvá rodičovská dovolená pouze 13 týdnů a je neplacená. Celkově je tedy na tom nejlépe Švédsko, jehož obě placené dovolené dohromady trvají téměř nejdelší dobu a procentuální míra příspěvku je u obou velmi vysoká.

Obr. 7 – Děti do šesti let zapsané v zařízeních s péčí o děti a v předškolních zařízeních v roce 2006

Zdroj: OECD Family Database, 2010

Rodiče dostávají také přídavek na dítě. Jeho výše, způsob odvození a podmínky pro jeho pobírání se v jednotlivých státech liší. Následující údaje z databáze rodinné politiky Rady Evropy jsou aktualizovány k 30. dubnu 2009 a obsahují informace o výši a způsobu odvození přídavku, podmínky pro jeho pobírání zde nejsou uvedeny, lze je však najít ve výše uvedené databázi. Z analyzovaných států je pouze v Rakousku přídavek odvozován jak od věku dítěte, tak i od jeho pořadí. Základní částka činí 105,40 Euro za měsíc a postupně se zvyšuje až na částku 152,70 Euro v 19 letech, přičemž v měsíci září je tento přídavek vyplácen dvakrát. V případě druhého dítěte se částka navyšuje o 12,80 Euro za měsíc. Ve Švédsku a Finsku se přídavky navyšují s pořadím dítěte. Za první dítě dostanou rodiče 116, respektive 100 Euro měsíčně, nárůst této částky v případě druhého dítěte je téměř 11 Euro. V Nizozemsku se přídavek mění s věkem, ale jeho hodnota již není tak velká jako v severovýchodních zemích, pohybuje se od 193,73 do 276,75 Euro za čtvrtletí. V České republice a Slovensku jsou hodnoty přídavků na děti ve srovnání s ostatními státy zanedbatelné, rodiče zde však dostávají jednorázový příspěvek za narození dítěte. V České republice je hodnota tohoto příspěvku 520 Euro,

Tab. 6 – Výpočet délky placené mateřské a rodičovské dovolené odpovídající době pobírání plného příjmu, 2006/2007

Dovolená v týdnech	Česká					
	Rakousko	republika	Finsko	Nizozemsko	Slovensko	Švédsko
Mateřská dovolená	16,0	28,0	17,5	16,0	28,0	12,0
% míra příspěvku	100,0	48,9	66,9	100,0	55,0	80,0
Placená mateřská dovolená	16,0	13,7	11,7	16,0	15,4	9,6
Rodičovská a prodloužená dovolená	104,0	156,0	156,0	..	156,0	72,0
% míra příspěvku	17,4	37,0	24,1	..	24,0	73,3
Placená rodičovská dovolená	16,7	50,3	33,4	..	30,7	52,8
Rodičovská dovolená (neplacená)	..	..	..	13,0	..	..
Placená mateřská a rodičovská dovolená	32,7	64,0	45,1	16,0	46,1	62,4

Poznámky: % míra příspěvku je definována jako podíl doby vyplácení přídatku ekvivalentního plnému příjmu a odpovídajícího nároku na dovolenou (v týdnech).

Rodičovská a prodloužená dovolená-informace se vztahují k rodičovské dovolené a následné prodloužené době placené dovolené na péči o malé děti (někdy pod jiným názvem), prodlouženou dobu dovolené si mohou vzít v Rakousku, České republice a Finsku

Zdroj: OECD Family Database, 2010

na Slovensku 133 Euro a k tomu příplatek za narození prvního dítěte 595 Euro. I přes tyto jednorázové příplatky jsou poskytované finanční částky mnohem nižší (Council of Europe, 2009).

Státy lze podle podmínek pro rodiny s dětmi rozdělit do dvou skupin. První tvoří státy severní Evropy a Nizozemsko, které mají vysokou kvalitu zařízení s péčí o děti a ve srovnání s ostatními státy dobré podmínky pro ženy, které chtějí sloučit pracovní a rodinný život, přičemž Finsko mírně zaostává za Švédskem a Nizozemskem. Druhou skupinu tvoří Rakousko, Česká republika a Slovensko, kde je nedostatek zařízení s péčí o děti a v posledních dvou zmíněných státech také „nepřátelské“ pracovní prostředí pro ženy s malými dětmi. V této skupině vyčnívá Rakousko, v kterém je mezi ženami poměrně rozšířená práce na částečný úvazek a ve srovnání s Českou republikou a Slovenskem jsou zde vysoké finanční příspěvky. Nicméně skloubit zaměstnání a péči o malé děti je komplikované ve všech třech státech, což může mít vliv i na preferovaný počet dětí. Ve státech střední Evropy by si měli vzít příklad z úspěšné švédské politiky postavené na rovnosti pohlaví, na zapojení mužů a žen jak do pracovního procesu, tak do péče o děti a domácnost, a hlavně z dostatečné nabídky zařízení s péčí o malé děti (Hoem, 2006).

Kapitola 6

Vývoj úhrnné a konečné plodnosti

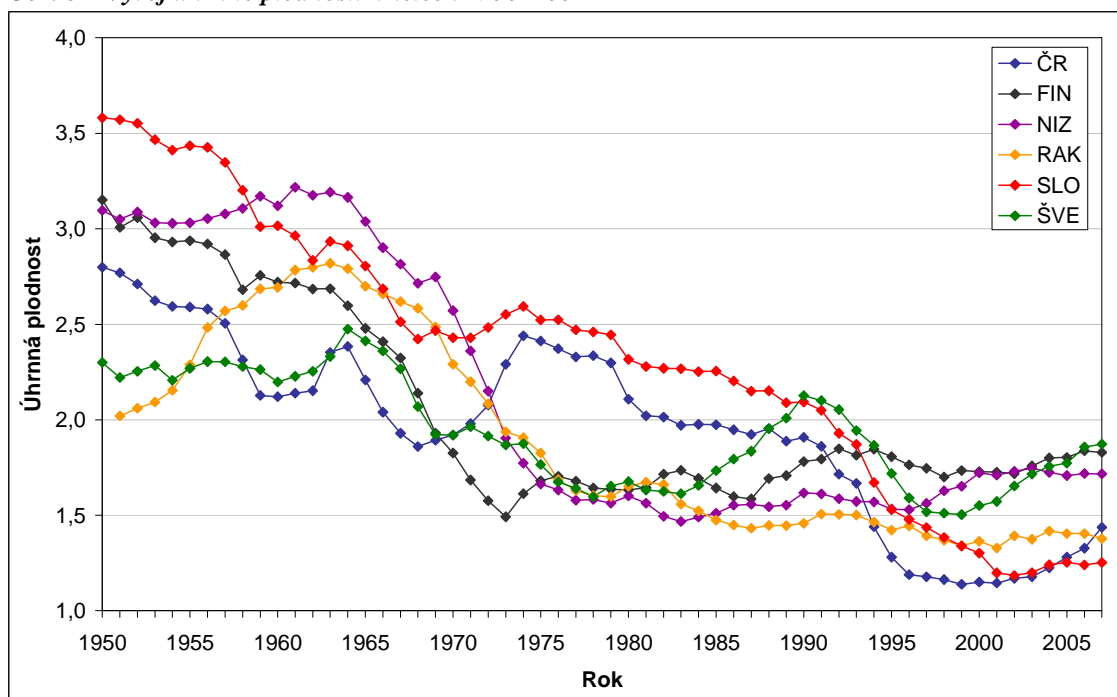
Transformace reprodukčního chování charakteristická odkládáním rození dětí do vyššího věku, politická a ekonomická situace v jednotlivých státech a zásahy státu v rámci rodinné politiky přispívají ke kolísání úhrnné plodnosti v jednotlivých státech (Frejka, Sobotka, 2008).

Krátce po druhé světové válce bylo mezi analyzovanými státy velké rozpětí v úhrnné plodnosti (obr. 8). Nejvyšší úhrnná plodnost, přes 3,5 dítěte na jednu ženu, byla na Slovensku, které bylo oproti ostatním státům zaostalé. Tvořila ho agrární společnost charakteristická velkými rodinami (Potančoková et al., 2008). Na druhém konci bylo pouze s dvěma dětmi na jednu ženu Rakousko, které se nacházelo stále pod úrovní prosté reprodukce z dob ekonomické krize v 30. letech. V první polovině 60. let však v Rakousku došlo k výraznému nárůstu úhrnné plodnosti, který byl způsoben obdobím ekonomického a sociálního zotavení (Prskawetz et al., 2008). Mírný nárůst byl zaznamenán i v České republice a na Slovensku jako reakce na slíbená, ale nerealizovaná pronatalitní opatření (Přednáška z předmětu Demografická analýza II, 2009). Ačkoliv na počátku šedesátých let se zdálo, že dojde k postupné homogenizaci reprodukčního chování na úrovni prosté reprodukce (Rychtaříková, 1997–1998, s. 39), v polovině 60. let byl započat prudký pokles úhrnné plodnosti, který trval deset let a na jehož konci se státy v úrovni dosažené úhrnné plodnosti homogenizovaly, ale na hodnotě 1,6 dítěte na jednu ženu. Hodnota úhrnné plodnosti se během tohoto výrazného poklesu snížila průměrně o více než jedno dítě.

Jiný vývoj ve stejném období zažívaly politicky oddělená Česká republika a Slovensko, v kterých prvotní pokles úhrnné plodnosti vyvolal pozornost vlády, která přijala pronatalitní opatření a zabránila tím dalšímu propadu a v České republice dokonce vedla k značnému nárůstu úhrnné plodnosti (Rychtaříková, 1996). Působení těchto opatření postupně sláblo a mírný pokles úhrnné plodnosti se po pádu komunismu vlivem nepříznivé ekonomické situace a novým možnostem proměnil v pokles prudký. Úhrnná plodnost v České republice se v průběhu let 1996–2003 pohybovala pod hodnotou 1,2 dítěte na jednu ženu. Ačkoliv v obou zemích začala po roce 2000 zase stoupat, její hodnota je stále pod úrovní 1,5 dítěte na jednu ženu a mezi těmito státy a severskými státy s Nizozemskem je viditelný rozdíl. Takto nízká úroveň úhrnné plodnosti je velmi často způsobena intenzivním odkládáním rodičovství (Sobotka, 2005).

V ostatních státech docházelo od 80. let opět k diverzifikaci. Rakousko pokračovalo ve velmi nízké úhrnné plodnosti, která se po téměř celou dobu až do roku 2007 držela pod hladinou 1,5 dítěte na jednu ženu. Podobně na tom bylo Nizozemsko, které ale v druhé polovině 90. let zažívalo mírný nárůst a následně stabilizaci na úrovni 1,7 dítěte na jednu ženu. Stejný vývoj jako v Nizozemsku probíhal ve Finsku, nárůst zde ale začal již na konci 80. let a úhrnná plodnost v roce 2007 dosáhla přes 1,8 dítěte na jednu ženu. Větší výkyvy po 80. letech probíhaly ve Švédsku. Nejdříve proběhl na přelomu 80. a 90. let „mini baby-boom“ způsobený příznivou hospodářskou situací a změnami v rodinné politice, které zvýhodňovaly páry mající děti krátce po sobě (Hoem, 2006). Úhrnná plodnost se tak poprvé od roku 1968 dostala přes hranici prosté reprodukce a to společně s nejvyššími mírami zaměstnanosti žen. Poté ale následoval pokles až na hodnotu 1,5 dítěte na jednu ženu způsobený hospodářskou recesí (Oláh, Bernhardt, 2008). V roce 2000 byl vystřídán postupným zvyšováním se úhrnné plodnosti až na nejvyšší úroveň ze všech sledovaných států.

Obr. 8 – Vývoj úhrnné plodnosti v letech 1950–2007

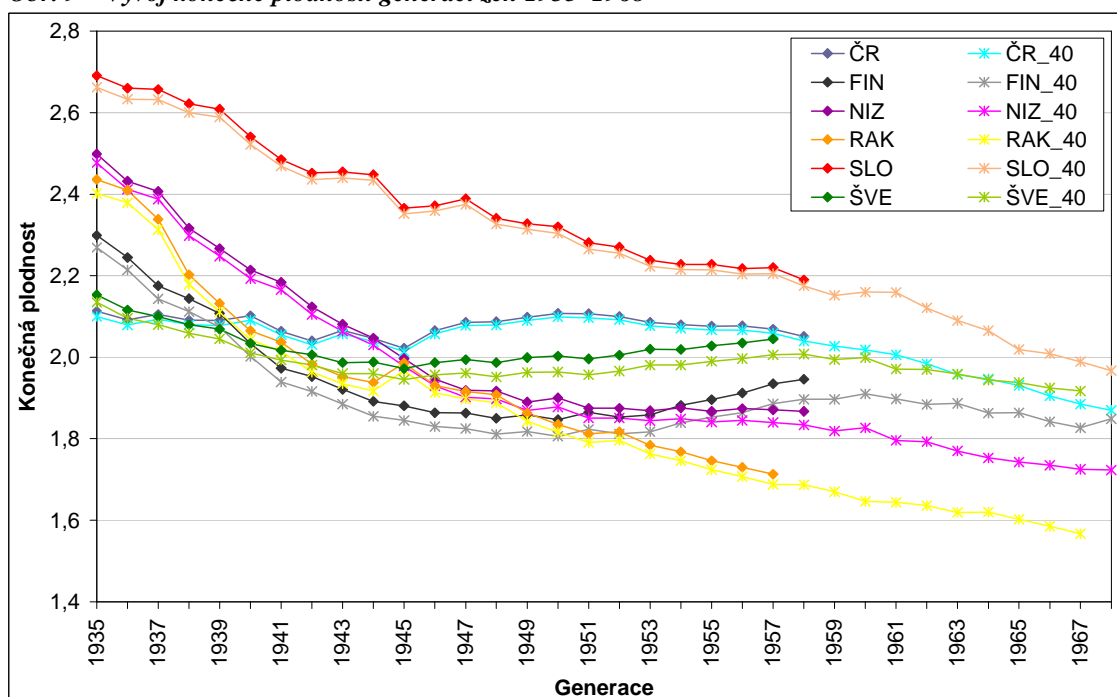

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

Na začátku této kapitoly je zmíněno, co může být příčinou kolísání úhrnné plodnosti, která kvůli tomu může být zkreslena a s ohledem na to se také musí interpretovat její výsledky. Reálné informace získáme z konečné plodnosti, na které se většinou výkyvy typické pro úhrnnou plodnost příliš neprojeví (obr. 9). U všech sledovaných států probíhal pokles konečné plodnosti, rozdíl byl v jeho intenzitě a době trvání. Stálý a relativně prudký pokles ve srovnání s ostatními státy probíhá v Rakousku a na Slovensku. Zkreslená vypovídací schopnost úhrnné plodnosti je dobře viditelná právě na případu Slovenska, které mělo v posledních letech velmi nízkou úhrnnou plodnost, ačkoliv konečná plodnost dosahovala nejvyšších hodnot a jako u jediného státu překračovala hranici prosté reprodukce. Toto zkreslení

je způsobeno posouváním rození dětí do vyššího věku. V Rakousku docházelo k posouvání rození do vyššího věku již dříve a úhrnná plodnost zde byla dlouhodobě nízká, proto více koresponduje s konečnou plodností, která pro generace 1958 činila přes 1,7 dítěte. Nejvíce stabilní je konečná plodnost ve Švédsku a České republice, na jejíž křivce je znatelný vliv pronatalitních opatření na plodnost generací žen 1945–1952. Dvoudětný model v těchto zemích se zdá být dlouhodobě „zakotvený“. Konečná plodnost posledních generací finských a nizozemských žen se nachází kolem hranice 1,9 dítěte na jednu ženu, přičemž Nizozemsko je v období stagnace konečné plodnosti, která začala s generací žen 1951 a ve Finsku po stagnaci plodnosti žen narozených v letech 1946–1953 nastoupilo s generací 1954 období mírného nárůstu směrem k hodnotě dvou dětí.

Obr. 9 – Vývoj konečné plodnosti generací žen 1935–1968

Poznámky: Název státu_40–konečná plodnost žen do 40 let

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

Konečná plodnost žen do 40 let odhalí trend křivek jednotlivých zemí pro dalších deset generací žen. Tento trend má u všech zemí klesající ráz a konečná plodnost generací žen 1967 ve všech státech by již měla být pod hodnotou dvou dětí na jednu ženu a v Rakousku dokonce pod hodnotou 1,6. Nicméně reprodukční období těchto žen ještě není ukončené, a výsledná hodnota se může změnit. Tato situace je pravděpodobná ve státech, kde ženy začínají s rodičovstvím velmi pozdě a jejich doháněcí efekt je relativně úspěšný, jako je Švédsko, Finsko a Nizozemsko. Zvětšující se rozdíl mezi křivkou konečné plodnosti a konečné plodnosti žen do 40 let je následkem toho, že ženy starší 40 let mají i v tomto věku čím dál častěji děti, na rozdíl od států střední Evropy, kde se většina plodnosti odehrává do 40 let a křivky se téměř překrývají.

Posouvání rození dětí do vyššího věku je hlavní příčinou toho, že v posledních letech je úhrnná plodnost nižší než plodnost konečná. Vzhledem k nízkým hodnotám úhrnné plodnosti se jedná o pozitivní záležitost. Na druhou stranu konečná plodnost ve státech střední Evropy má klesající tendenci a ve Švédsku, Finsku a Nizozemsku sice u posledních generací s ukončenou plodností dochází k mírnému nárůstu, respektive stagnaci, ale křivka konečné plodnosti žen do 40 let vykazuje klesající tendenci.

Kapitola 7

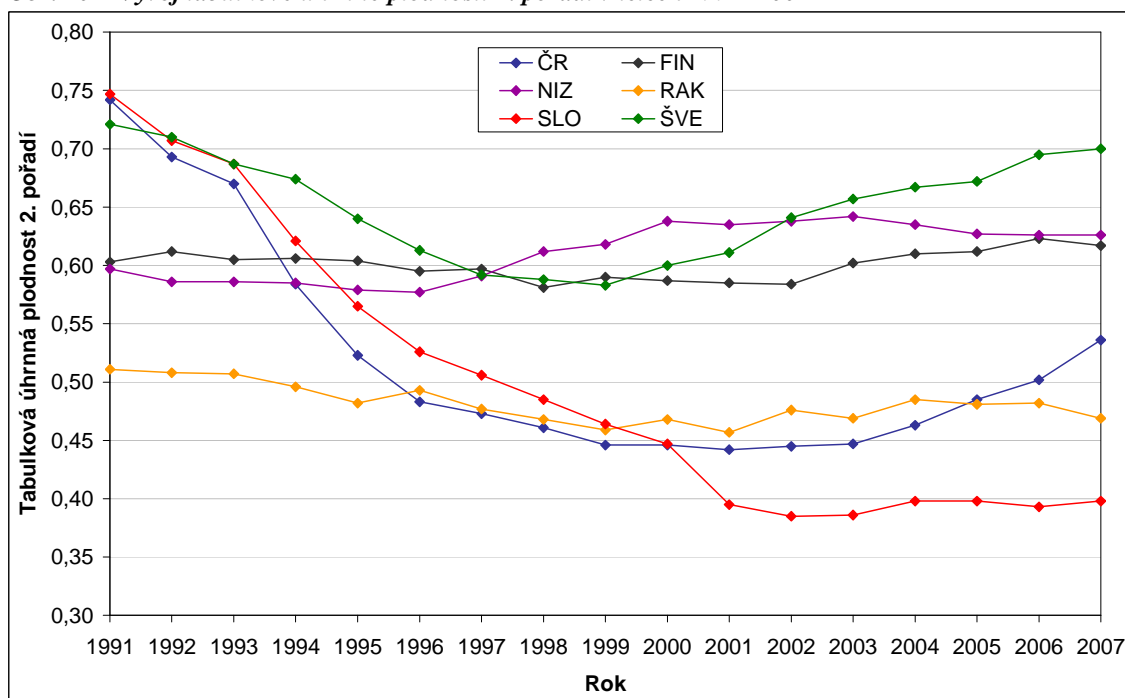
Analýza dítěte druhého pořadí

7.1 Tabulková úhrnná plodnost druhého pořadí

Tabulková úhrnná plodnost druhého pořadí vykazuje podobné trendy jako úhrnná plodnost. Ze sledovaných států je nejvíce stabilní v Rakousku, kde její hodnota po většinu období oscilovala mezi 0,45 a 0,50 dítěte druhého pořadí a po celé období patřila k nejnižším, a ve Finsku a Nizozemsku, jejichž hodnota oscilovala kolem hranice 0,6 dítěte druhého pořadí a v případě Nizozemska se během let 2000–2003 přiblížila také k hranici 0,65 dítěte druhého pořadí na ženu (obr. 10). Prudký pokles nastal po pádu komunismu v České republice a na Slovensku a i když v případě České republiky hodnota tabulkové úhrnné plodnosti od roku 2003 stoupá, jsou pro tyto státy charakteristické nízké hodnoty, méně než 0,55 pro Českou republiku a pouze 0,40 pro Slovensko v roce 2007. Právě u těchto států ale začalo v tomto období docházet k značnému odkládání rodičovství a je tedy pravděpodobné, že skutečná hodnota bude o něco vyšší. Švédsko během sledovaného období zaznamenalo pokles téměř o 0,15 dítěte, v roce 2007 však bylo těsně pod svou počáteční hodnotou z roku 1991, která činila 0,72 dítěte druhého pořadí.

Přesnější pohled na druhé dítě nám přinese konečná plodnost, která je však bohužel dostupná pouze pro Českou republiku, Nizozemsko, Slovensko a částečně i pro Švédsko. Konečná plodnost druhého pořadí se snižuje v Nizozemsku (obr. 11). Každá další generace po ženách narozených v roce 1944 má v průměru menší plodnost dítěte druhého pořadí a tento trend, jak se zdá, bude pokračovat i u generací, které ještě neukončily svůj reprodukční život. Na druhou stranu konečná hodnota bude s největší pravděpodobností vyšší než ta, které dosahují do 40 let, vlivem projevujícího se „stárnutí“ matek. Česká republika zažila výrazné zvýšení plodnosti žen po realizaci pronatalitních opatření v 70. letech, která ovlivnila především rození dětí druhého pořadí. Tento nárůst začal s generací 1945 a hodnoty kolem 0,8 dítěte dosahovaly ženy narozené v letech 1949–1957. Následující generace, která je zároveň poslední s ukončenou plodností, již měla konečnou plodnost druhého pořadí o něco nižší a podle dosavadní plodnosti žen, kterým je mezi 40. a 50. rokem, napodobí Česká republika vývoj Nizozemska, ale její pokles by měl být ještě prudší. Konečná plodnost druhého dítěte mezi slovenskými ženami měla přes dvacet generací ustálenou pozici kolísající kolem hranice 0,8 dítěte. Stejně jako u České republiky je generace 1958 ta, která započala snižování plodnosti druhého dítěte. Tento trend byl na Slovensku narušen zvýšenou plodností žen narozených

Obr. 10 – Vývoj tabulkové úhrnné plodnosti 2. pořadí v letech 1991–2007

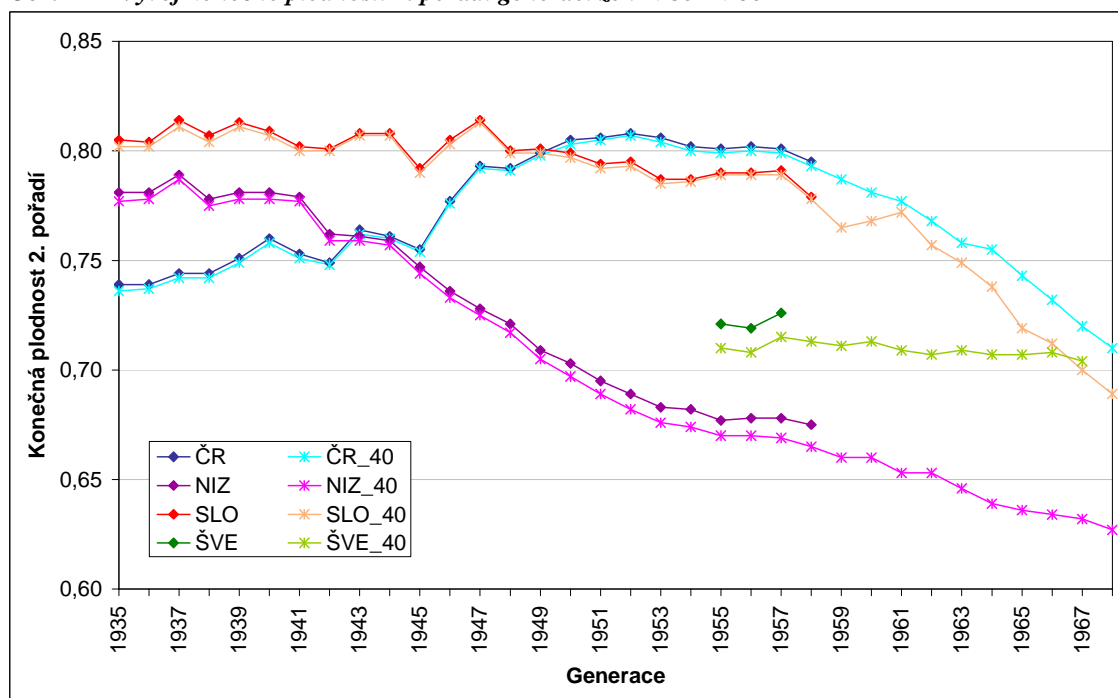

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

v roce 1961. Data za Švédsko jsou v případě konečné plodnosti druhého pořadí hodně omezená. Vývoj plodnosti druhého dítěte žen do 40 let však naznačuje stabilní úroveň plodnosti mírně nad hodnotou 0,7 a z konečné plodnosti druhého pořadí posledních tří generací můžeme očekávat, že i konečná plodnost bude stabilní, ale na úrovni o malinko vyšší. Z vývoje konečné plodnosti a tabulkové úhrnné plodnosti druhého pořadí v Rakousku můžeme předpokládat, že konečná plodnost druhého pořadí je oproti ostatním státům nízká. Pouze 57 % Rakušanek z generace 1960 mělo druhé dítě. Ve Finsku konečná plodnost druhého pořadí žen narozených po roce 1960 mírně klesá a pohybuje se na úrovni plodnosti Nizozemska (Frejka, Sardon, 2007).

Podíl druhých dětí tvoří ve všech analyzovaných státech přibližně jednu třetinu ze všech dětí (tab. 7). V Rakousku a Finsku se během sledovaných let tento podíl téměř nezměnil a v roce 2007 tvořil 33,6 %, respektive 33,7 %. V Nizozemsku se hodnota podílu druhých dětí také příliš neměnila a v roce 2007 činila 36,4 %, čímž se Nizozemsko zařadilo na druhé místo v zastoupení druhých dětí mezi analyzovanými státy. Největší podíl dětí druhého pořadí je ve Švédsku, kde od roku 1991 došlo k nárůstu o 2,6 % na 37 % v roce 2007. Jediné státy, kde proběhl pokles podílu dětí druhého pořadí, jsou Česká republika a Slovensko. Vzhledem k tomu, že v České republice byl dvoudětný model nejvíce zastoupen, je její podíl 35,1 %, i přes pokles o 3,7 % během let 1991–2007, vyšší než ve Finsku či Rakousku. Nejvíce se podíl snížil na Slovensku, o 5,5 %, a v roce 2007 tvořily děti druhého pořadí pouze 30,5 %. Tento podíl však vychází z tabulkové úhrnné plodnosti, která je ovlivněna časováním rození dětí, které se ve sledovaném období nejvíce mění právě v České republice a na Slovensku. Pokles tohoto podílu tedy nemusí vycházet jen z nižší plodnosti žen, ale také z odsouvání rození druhých dětí do vyššího věku.

Obr. 11 – Vývoj konečné plodnosti 2. pořadí generací žen 1935–1968

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

Tab. 7 – Vývoj podílu dětí 2. pořadí v letech 1991–2007

Rok	ČR	FIN	NIZ	RAK	SLO	ŠVE
1991	38,8	33,3	36,0	33,5	36,0	34,4
1992	38,3	33,0	36,0	33,4	35,9	34,7
1993	37,9	33,3	36,3	33,6	35,8	35,2
1994	36,7	32,9	36,3	33,7	35,7	35,7
1995	36,0	33,5	36,8	33,6	35,4	36,2
1996	35,2	33,7	36,6	33,9	34,4	36,7
1997	34,8	34,1	36,7	33,7	34,1	36,9
1998	34,4	34,0	36,7	33,7	33,9	36,7
1999	34,0	33,7	36,7	33,7	33,4	36,5
2000	33,9	33,8	36,6	33,8	32,9	36,5
2001	33,9	33,7	36,8	33,7	32,0	36,7
2002	33,7	33,7	36,7	33,7	31,2	37,0
2003	33,8	34,0	36,7	33,6	31,0	37,0
2004	33,9	33,6	36,7	33,8	30,6	37,0
2005	34,5	33,7	36,6	33,8	30,5	37,1
2006	34,7	33,8	36,5	33,8	30,4	37,0
2007	35,1	33,7	36,4	33,6	30,5	37,0

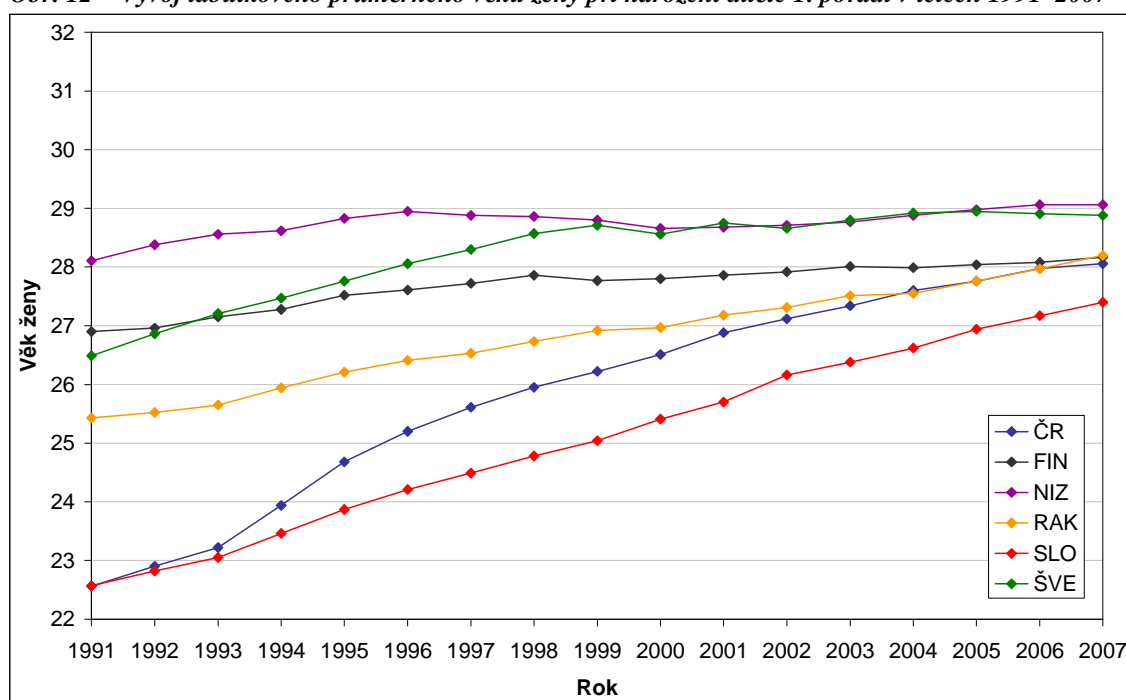
Zdroj: Human Fertility Database, 2010, vlastní výpočty

7.2 Tabulkový průměrný věk ženy při narození dítěte

Jedním z procesů druhého demografického přechodu je nárůst průměrného věku při narození prvního dítěte. V státech severní a západní Evropy začal druhý demografický přechod již v druhé polovině šedesátých let a nárůst průměrného věku při narození prvního dítěte začal

narůstat v sedmdesátých letech. Vzhledem k délce období, po které posun v těchto státech probíhá, je logické, že v letech 1991–2007 již není odkládání narození prvního dítěte tak značné (obr. 12). V Nizozemsku docházelo k mírnému nárůstu do roku 1996 a ve Finsku do roku 1998. Od této doby se tabulkový průměrný věk ženy při narození prvního dítěte v těchto zemích pohyboval kolem hranice 29, respektive 28 let. Nizozemky patří mezi nejstarší prvorodičky na světě (Fokkema et al., 2008). Švédsko zažívalo relativně prudký nárůst až do roku 1999 a v následujících letech byla jeho hodnota téměř stejná jako v Nizozemsku. Rakousko jako stát ležící ve střední Evropě zaznamenalo trend nárůstu průměrného věku až v osmdesátých letech a tento trend stále trvá. V roce 2007 Rakousko překonalo hranici 28 let. Největší nárůst probíhá v České republice a na Slovensku, v kterých charakteristiky druhého demografického přechodu propukly až po pádu komunismu v roce 1989. V těchto státech právě během sledovaného období probíhal přechod od časného k pozdnímu rodičovství. V roce 1991 byl tabulkový průměrný věk ženy při narození prvního dítěte v obou státech přes 22,5 let a do roku 2007 se jeho hodnota v případě České republiky zvýšila o 5,5 let a v případě Slovenska o 5 let. Česká republika se tak v roce 2007 dostala na stejnou pozici jako Finsko a Rakousko (28 let) a Slovensko mírně zaostává.

Obr. 12 – Vývoj tabulkového průměrného věku ženy při narození dítěte 1. pořadí v letech 1991–2007

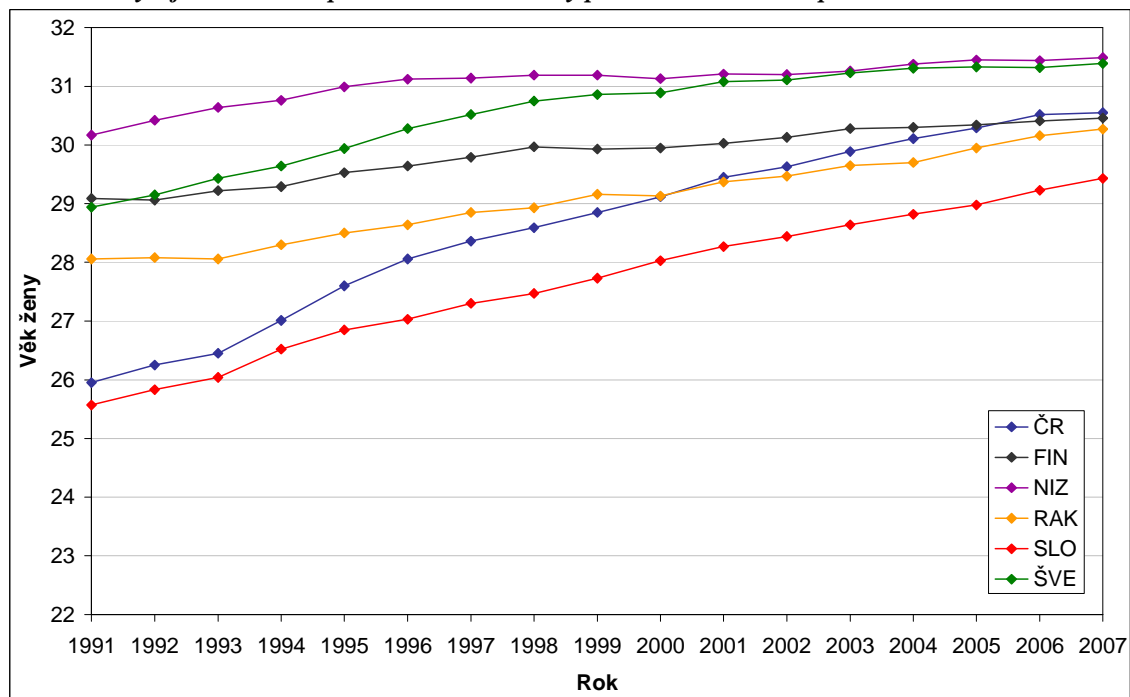

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

Jednoznačná tendence k homogenizaci průměrného věku mezi analyzovanými státy je patrná nejen u dítěte prvního pořadí, ale také druhého (obr. 13). Vývoj tabulkového průměrného věku ženy při narození dítěte druhého pořadí je velmi podobný jako u prvního dítěte. Odlišnosti jsou pouze v úrovni věku a trajektorie křivek ve středoevropských státech není tak strmá. Průměrný věk v Nizozemsku již v roce 1991 překročil 30 let a do roku 2007 se dostal až na hodnotu 31,5. Jako u prvního dítěte Švédsko ve sledovaném období zažilo větší nárůst,

na pozici Nizozemska se dostalo z počáteční hodnoty 29 let. Kolem průměrného věku 30,5 let se nachází tři státy. Finsko, jehož hodnota z roku 1991 byla 29 let, Rakousko s počátečním průměrným věkem o rok nižším než ve Finsku a Česká republika. Její nárůst byl zase nejvyšší, o 4,5 roku. Slovensko zažívá kontinuální a relativně rovnoměrný nárůst tabulkového průměrného věku ženy při narození dítěte druhého pořadí. Slovenky jako jediné měly v roce 2007 druhé dítě ve věku pod 30 let a tento věk byl nižší než průměrný věk Nizozemek v roce 1991.

Obr. 13 – Vývoj tabulkového průměrného věku ženy při narození dítěte 2. pořadí v letech 1991–2007

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

Rozdělení států na severské s Nizozemskem a na středoevropské lze vytvořit také podle intervalu mezi narozením dítěte prvního a druhého pořadí. V prvně zmíněných státech došlo od roku 1991 k prodloužení tohoto intervalu, průběh byl však odlišný. Ve Finsku se délka intervalu 2,19 let z roku 1991 nejdříve zkracovala a od roku 1995 naopak prodlužovala na hodnotu 2,29 let v roce 2007. V Nizozemsku probíhal vývoj opačně než ve Finsku a zlomovým rokem byl rok 2001. Během sledovaného období došlo k prodloužení intervalu z 2,06 let na 2,43 let. Ve Švédsku interval kolísal, v devadesátých letech se jeho délka pohybovala průměrně kolem 2,20 let a v následujících letech kolem 2,40. V roce 2007 byla jeho délka největší a činila 2,51 let. Ve státech střední Evropy došlo naopak k zkrácení intervalu mezi narozením dítěte prvního a druhého pořadí. V České republice a na Slovensku probíhalo zkracování až na výjimky plynule a u obou zemí se interval zkrátil přibližně o rok. Délka intervalu v roce 2007 byla u žen v České republice 2,49 let a u žen na Slovensku 2,03 let. Podobný, ale ne tak plynulý vývoj probíhal v Rakousku, v roce 2007 byl interval 2,07 let. Intervaly mezi prvním a druhým dítětem v jednotlivých státech se pohybují v rozmezí půl roku, mezi 2,03 let (Slovensko) a 2,51 let (Švédsko).

Tab. 8 – Interval mezi narozením dítěte 1. a 2. pořadí v letech 1991–2007

Rok	ČR	FIN	NIZ	RAK	SLO	ŠVE
1991	3,39	2,19	2,06	2,63	3,00	2,45
1992	3,35	2,10	2,04	2,56	3,01	2,29
1993	3,23	2,07	2,08	2,41	2,99	2,22
1994	3,07	2,01	2,14	2,36	3,06	2,17
1995	2,92	2,01	2,16	2,29	2,98	2,18
1996	2,86	2,03	2,17	2,23	2,82	2,22
1997	2,75	2,07	2,26	2,32	2,81	2,22
1998	2,64	2,11	2,33	2,20	2,69	2,18
1999	2,63	2,16	2,39	2,24	2,69	2,15
2000	2,61	2,15	2,47	2,16	2,62	2,33
2001	2,57	2,17	2,53	2,19	2,57	2,33
2002	2,51	2,21	2,49	2,16	2,28	2,45
2003	2,55	2,27	2,49	2,14	2,26	2,43
2004	2,51	2,31	2,50	2,15	2,20	2,39
2005	2,53	2,30	2,47	2,19	2,04	2,38
2006	2,54	2,33	2,38	2,19	2,06	2,41
2007	2,49	2,29	2,43	2,07	2,03	2,51

Zdroj: Human Fertility Database, 2010, vlastní výpočty

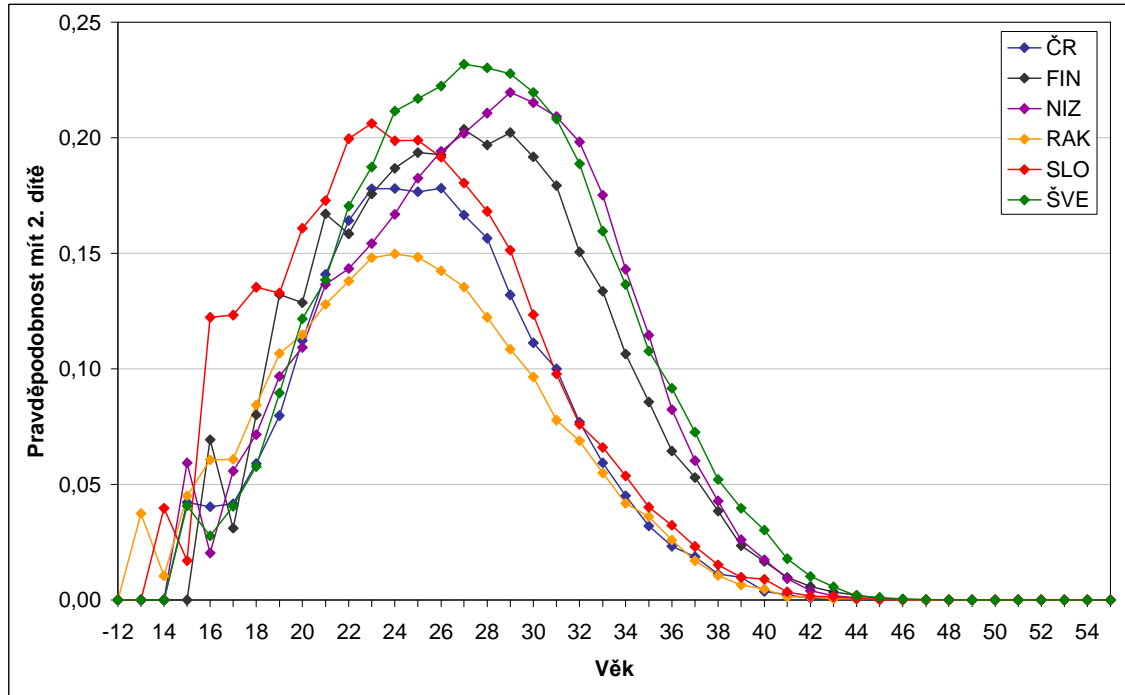
7.3 Pravděpodobnost mít druhé dítě

Tato podkapitola se zabývá vývojem pravděpodobnosti mít druhé dítě. Pro analýzu byly vybrány počáteční rok 1991, středový rok 1999 a konečný rok 2007. Proces posouvání rození dětí do vyššího věku je na tomto ukazateli dobře viditelný. Rok 1991 byl charakteristický relativně vysokou pravděpodobností mít druhé dítě, úzkým obdobím, kdy měly ženy nejvyšší pravděpodobnost mít druhé dítě a odlišným časováním dětí druhého pořadí v analyzovaných státech (obr. 14). Největší pravděpodobnost ve státech střední Evropy byla ve věku kolem 24 let a období, po které byla maximální, trvalo pouze 6 let, přibližně ve věku 22–27 let. Nejnižší úroveň byla v Rakousku, pouze 0,15, následovala Česká republika s 0,18 a nejvyšší pravděpodobnost mít druhé dítě ze středoevropských států měly Slovenky, které překročily hranici 0,20. Maxima všech ostatních států se nacházela nad hranicí 0,20 nebo na této hranici (Finsko). Nejvyšší pravděpodobnost mít druhé dítě mělo v roce 1991 Švédsko s hodnotou 0,23. Pravděpodobnost kulminovala ve věku 27 let v severských státech a ve věku 29 let v Nizozemsku, přičemž nejvyšší pravděpodobnost měly ženy mezi 24. a 31. rokem a Nizozemky měly toto období posunuté přibližně o 1,5 roku výš. Ve Finsku, Švédsku a Nizozemsku měly ženy již na začátku sledovaného období větší pravděpodobnost mít druhé dítě v pozdějším věku na rozdíl od Rakouska, České republiky a Slovenska, kde v roce 1991 ještě převládal časný model rození dětí.

V roce 1999 došlo k poklesu pravděpodobnosti mít druhé dítě ve všech státech kromě Finska (obr. 15). Zároveň se rozšířilo období, během kterého měly ženy nejvyšší pravděpodobnost mít druhé dítě a maximum se posunulo o jeden až dva roky do vyššího věku. Oproti roku 1991 došlo k diverzifikaci mezi jednotlivými státy. Jak již bylo zmíněno, v jediném

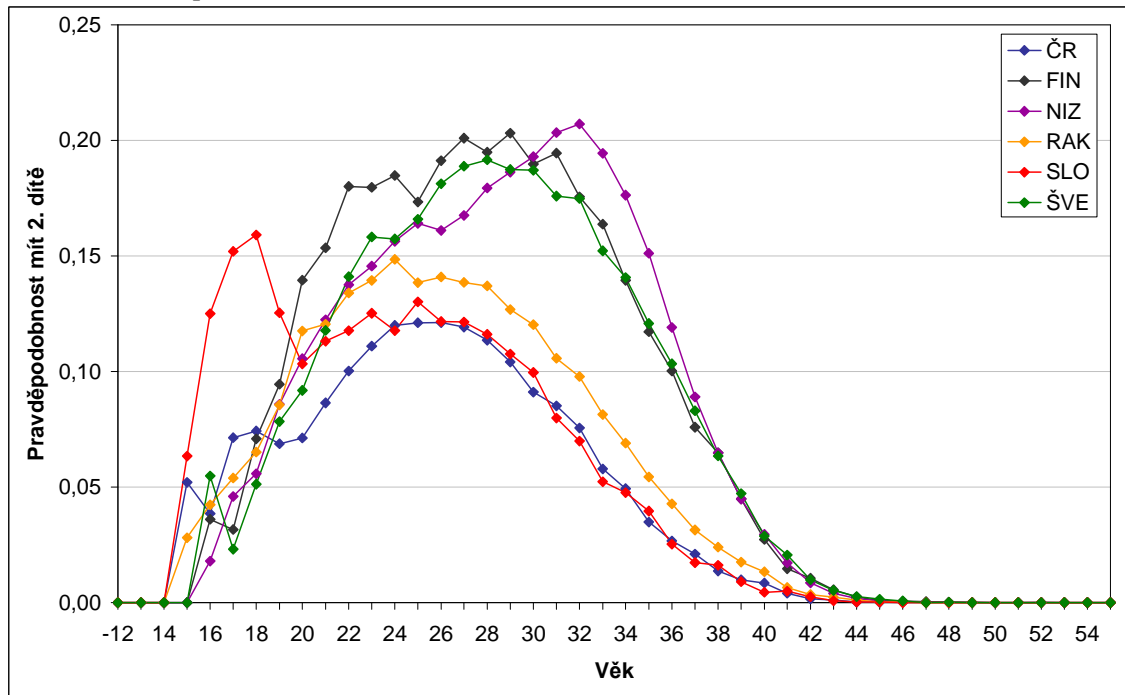
Finsku zůstala pravděpodobnost stejná, rozšířilo se pouze období s nejvyšší pravděpodobností, které je rozděleno ve věku 25 let na dvě kratší období. Pravděpodobnost mít druhé dítě ve Švédsku se snížila pod hranici 0,20. Velmi malý pokles nastal v Rakousku a Nizozemsku,

Obr. 14 – Pravděpodobnost mít druhé dítě v roce 1991

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

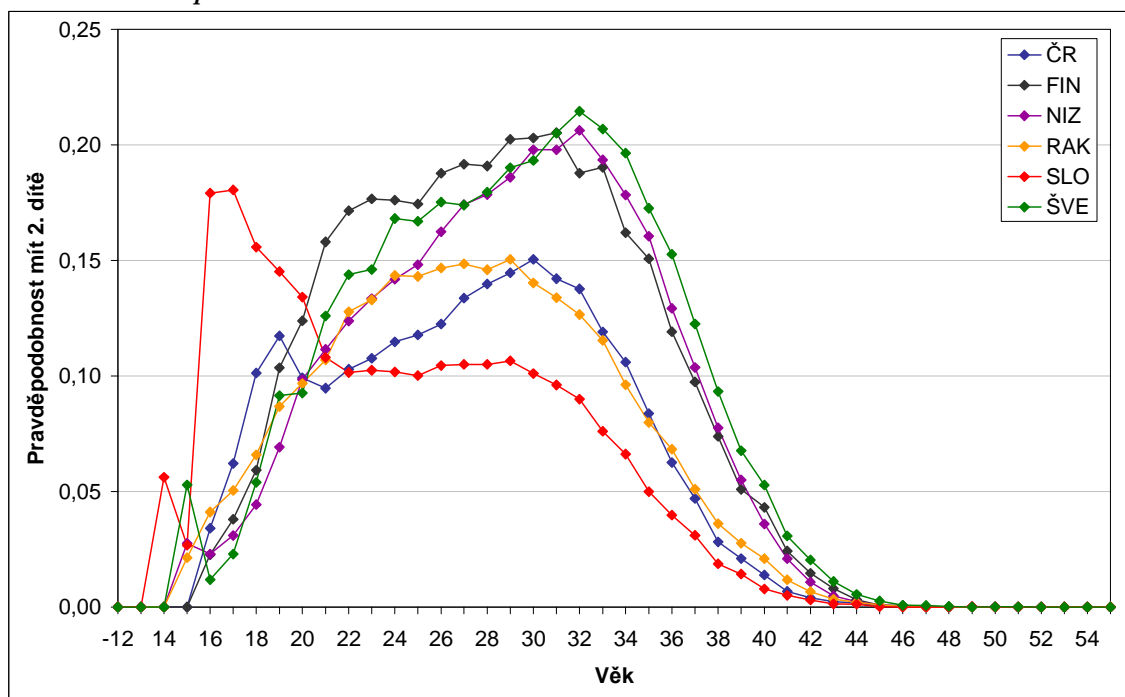
Obr. 15 – Pravděpodobnost mít druhé dítě v roce 1999

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

kteří zažilo další posun rození dětí do vyššího věku, 33 let, po kterém následoval prudký pokles pravděpodobnosti. Největší změna oproti roku 1991 proběhla v České republice a na Slovensku. Pravděpodobnost mít druhé dítě se v těchto zemích snížila na hodnotu 0,12. Na Slovensku se vyskytl zajímavý jev, kdy největší pravděpodobnost mít druhé dítě, 0,16, měly teprve osmnáctileté dívky, poté pravděpodobnost prudce klesala a druhého maxima, které ale bylo výrazně nižší, dosáhly ženy ve věku 22–28 let. K prohloubení tohoto trendu došlo v roce 2007, v kterém byla dokonce pravděpodobnost mít druhé dítě pro šestnáctileté a sedmnáctileté dívky rovna 0,18 (obr. 16). Důvodem by mohlo být jiné reprodukční chování romské populace a malý počet žen s jedním dítětem v tomto věku, u nichž lze spíše s jejich reprodukčním chováním očekávat narození druhého dítěte než u majoritní populace. Odlišný typ reprodukčního chování najdeme převážně u romské populace žijící v segregovaných osadách. Začátek reprodukčního období těchto žen je velmi časný a vysoké míry plodnosti druhého pořadí v nízkém věku jsou hlavně mezi nevdanými ženami (Šprocha, 2007). Po této vysoké hodnotě v nízkém věku pravděpodobnost prudce klesla a ve věku 22 let se stabilizovala na velmi nízké úrovni nad hranicí 0,10. Další pokles přišel ve věku 30 let. V České republice byly v roce 2007 viditelné dva vrcholy pravděpodobnosti. První nastal v 19 letech, ten hlavní dosahující hodnoty 0,15, o 11 let později. Maximum se posunulo o 5 let a Česká republika se v časování přiblížila Finsku, Švédsku a Nizozemsku, v úrovni pravděpodobnosti však za těmito státy zaostávala. Pravděpodobnost rakouských žen mít druhé dítě se od roku 1999 příliš nezměnila, její období s největší pravděpodobností se rozšířilo i za hranici 30 let. Pravděpodobnost Švédek se dostala nad hranici 0,20 a co se týče věku, pravděpodobnost Švédek a Finek se posunula na úroveň Nizozemek, jejichž pravděpodobnost mít druhé dítě se od roku 1999 téměř nezměnila.

Obr. 16 – Pravděpodobnost mít druhé dítě v roce 2007

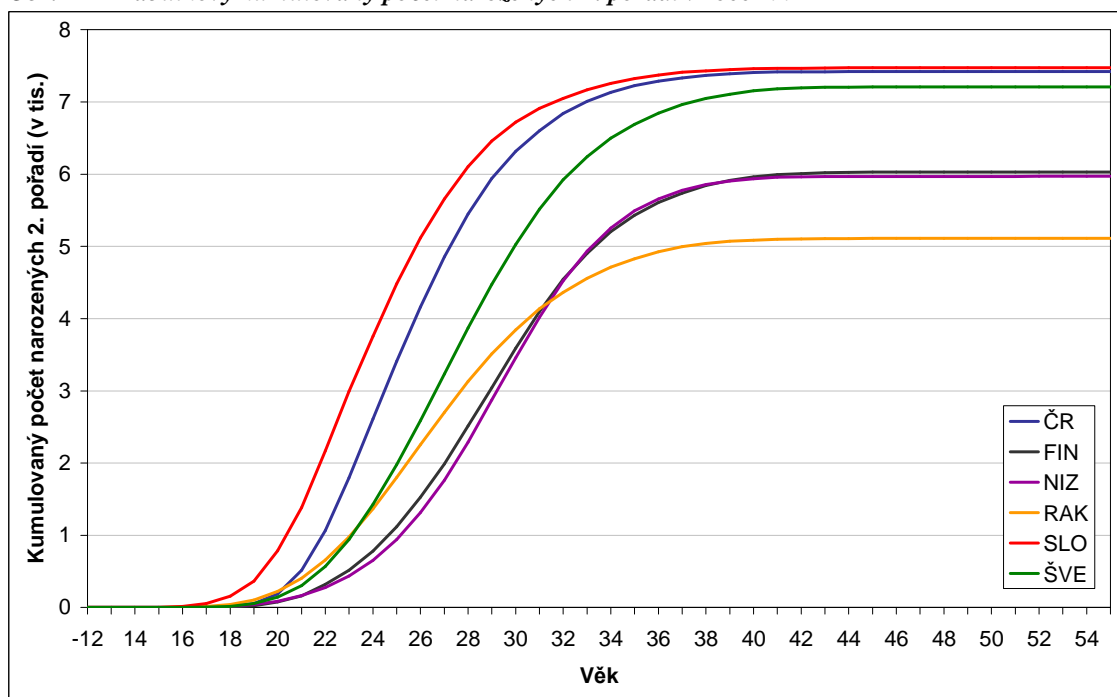
Zdroj: Human Fertility Database, 2010

Ve všech analyzovaných státech došlo mezi lety 1991–2007 k posouvání pravděpodobnosti mít druhé dítě do vyššího věku a k rozšíření období, po které mají ženy nejvyšší pravděpodobnost mít druhé dítě. Ve Švédsku a Nizozemsku došlo k mírnému poklesu pravděpodobnosti, větší pokles byl zaznamenán v České republice a velmi výrazný pokles, na poloviční hodnotu pravděpodobnosti z roku 1991 (nebereme-li v potaz velkou pravděpodobnost v nízkém věku), nastal v případě Slovenska.

7.4 Tabulkový kumulovaný počet narozených druhého pořadí

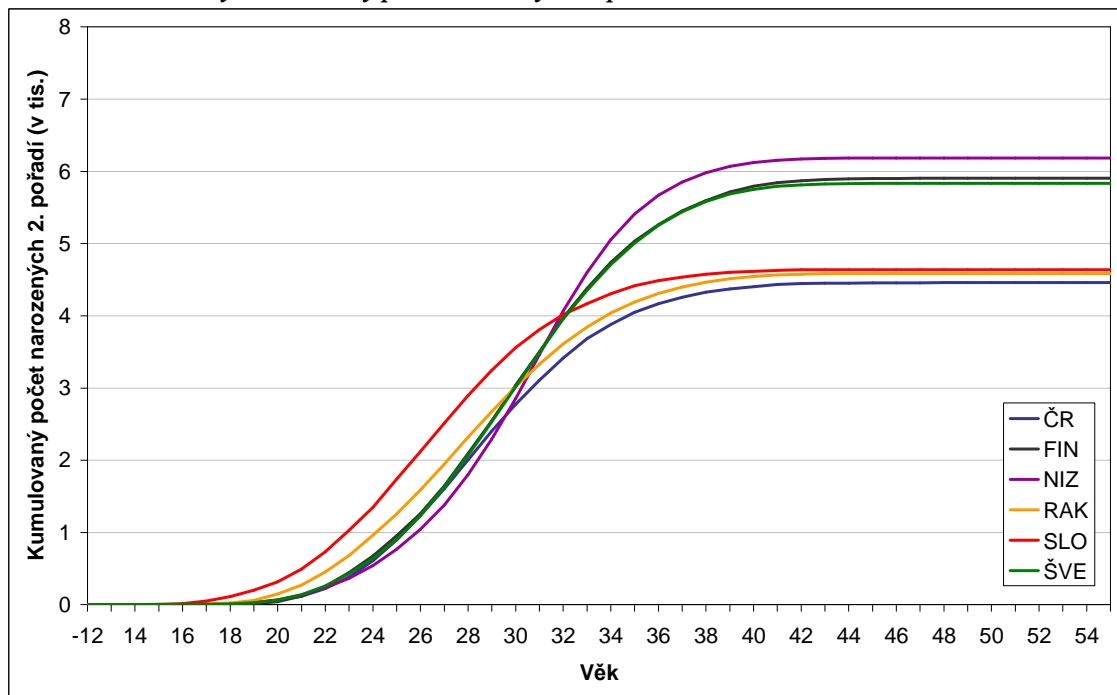
Stejně jako v případě pravděpodobnosti mít druhé dítě, i pro analýzu tabulkového kumulovaného počtu narozených druhého pořadí byly vybrány roky 1991, 1999 a 2007. Charakteristické pro prvně jmenovaný rok byly rozdíly mezi státy jak v počtu dětí, tak v jejich načasování (obr. 17). V České republice a na Slovensku bylo v tomto období typické brzké rození dětí, téměř všechny tabulkové děti druhého pořadí se narodily mezi 20. a 30. rokem života ženy a jejich počet byl necelých 7 500, což bylo nejvíce dětí mezi analyzovanými státy. Pouze o 200 dětí méně se narodilo Švédkám, u kterých se většina druhých dětí rodila o pár let později. Ještě více posunuté rození druhých dětí do vyššího věku bylo typické v Nizozemsku a Finsku, většina dětí se zde narodila ženám ve věku 25–35 let a celkový počet tabulkových druhých dětí dosáhl počtu 6 000. U všech těchto zemí docházelo k prudkému nárůstu dětí na rozdíl od Rakouska, kde byly narozené děti rovnoměrněji věkově rozloženy. Rakousko se také lišilo velmi nízkým počtem tabulkových narozených druhého pořadí (nad hranicí 5 000).

Obr. 17 – Tabulkový kumulovaný počet narozených 2. pořadí v roce 1991

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

Obr. 18 – Tabulkový kumulovaný počet narozených 2. pořadí v roce 1999

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

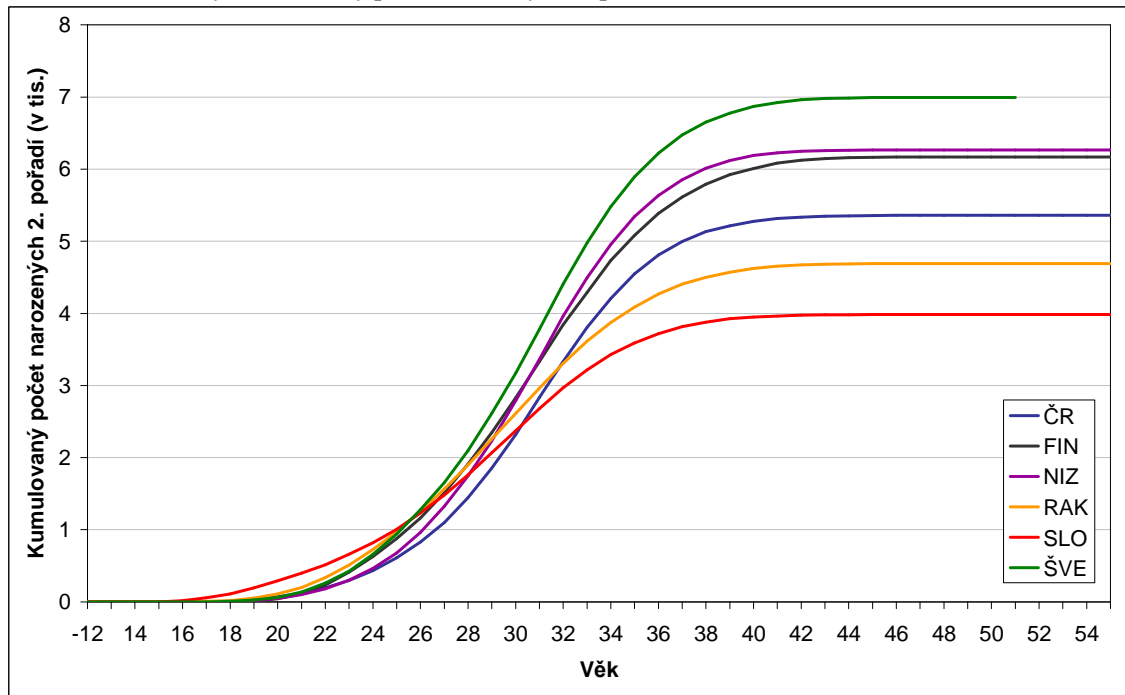
Z tabulkového kumulovaného počtu narozených druhého pořadí v roce 1991 vyplývá, že státy, ve kterých se děti druhého pořadí rodily ve vyšším věku, dosáhly celkového nižšího počtu těchto dětí.

V roce 1999 se trend v tabulkovém kumulovaném počtu narozených druhého pořadí mezi státy více sjednotil, ale i přes to se vytvořily dvě skupiny (obr. 18). První tvořily Finsko s Nizozemskem, u kterých nedošlo k téměř žádné změně, a Švédsko, které zaznamenalo propad počtu narozených pod 6 000. V druhé skupině států se nacházela Česká republika, Slovensko a Rakousko, u něhož došlo k ještě většímu „protáhnutí“ období rození druhých dětí a počet tabulkových narozených dětí druhého pořadí klesl na přibližně 4 500. Situace v České republice a na Slovensku se oproti roku 1991 výrazně změnila. Státy, které měly největší počet tabulkových narozených v nízkém věku a kumulovaných do krátkého věkového rozmezí žen, se v roce 1999 dostaly na úroveň Rakouska. Vlivem výskytu dvou reprodukčních chování žen, těch, které stále rodily děti v nízkém věku a těch, které odkládaly rození dětí do vyššího věku, se rozšířilo věkové rozmezí, kdy ženy měly druhé děti.

Poslední analyzovaný rok byl ve znamení sjednocení zemí z hlediska časování narozených a opětovného rozrůznění v dosažené úrovni tabulkového kumulovaného počtu narozených druhého pořadí (obr. 19). Nizozemsko, Rakousko a Finsko zůstaly na hodnotách počtu narozených z roku 1999 nebo u nich nastaly malé změny. Tabulkový kumulovaný počet narozených druhých dětí ve Švédsku stoupl k hodnotě 7 000, což byl největší počet v porovnání s ostatními státy. Nárůst nastal i v případě České republiky, která dosáhla počtu necelých 5 400 narozených, což je téměř o 2 000 narozených druhých dětí méně než v roce 1991. Jediná země, v které tabulkový kumulovaný počet narozených druhého pořadí od předešlého

analyzovaného roku klesl, byla Slovensko. Počet zde spadl na hranici 4 000, což je výrazně méně než v severských zemích a Nizozemsku. Všechny státy střední Evropy se svou úrovní tabulkového kumulovaného počtu narozených druhého pořadí nacházely pod ostatními státy.

Obr. 19 – Tabulkový kumulovaný počet narozených 2. pořadí v roce 2007

Zdroj: Human Fertility Database, 2010

Kapitola 8

Závěr

Období v druhé polovině 20. století přineslo významné změny související s druhým demografickým přechodem, které ovlivnily hodnoty a postoje lidí. Nové možnosti a příležitosti znamenaly vznik konkurence pro potřebu mít děti a díky antikoncepční revoluci, která umožnila lidem plánovat rodinu, je mohli lidé využít. Tyto změny byly hlavní příčinou poklesu plodnosti ve Švédsku, Finsku, Nizozemsku a Rakousku a v případě České republiky a Slovenska to byla také relativně nepříznivá ekonomická situace rodin s malými dětmi po pádu komunismu.

Důležitým faktorem ovlivňujícím především velikost rodiny je prostředí pro rodiny s dětmi v jednotlivých státech. Státy severní Evropy společně s Nizozemskem nabízejí relativně přátelské prostředí pro rodiny. Poskytuje se zde vysoká kvalita zařízení s péčí o děti a společně s přátelským pracovním prostředím zde pro ženy není příliš obtížné sloučit pracovní a rodinný život. Ve Švédsku je tato snaha podpořena politikou založenou na rovnosti pohlaví, kde se i muži zapojují do péče o děti a domácnost a pomáhají tím ženám kombinovat pracovní a rodinný život. Zcela jiné podmínky pro rodiny mají ve státech střední Evropy. Prostředí v těchto zemích můžeme nazvat jako relativně nepřátelské a kombinace pracovního a rodinného života je komplikovaná.

Hlavní část práce je věnována analýze dítěte druhého pořadí v šesti evropských zemích v období 1991–2007. Většinu hypotéz, které byly stanoveny v úvodu práce, lze potvrdit. Vzhledem k tomu, že státy severní Evropy, Nizozemsko a Rakousko se již nacházejí v pokročilejší fázi druhého demografického přechodu, nedocházelo u nich během let 1991–2007 k tak výrazným změnám, jako v případě České republiky a Slovenska, kde právě v tomto období proběhly největší změny, které byly nastartovány pádem komunismu. To se projevilo na časování dítěte prvního i druhého pořadí. V obou případech narůstal tabulkový průměrný věk ženy ve všech státech, nejvíce ale v České republice a na Slovensku, jelikož ženy zde oproti ženám v ostatních státech rodily velmi brzy. Rozmezí v tabulkovém průměrném věku ženy při narození druhého dítěte se mezi jednotlivými státy zmenšilo z 4,60 let v roce 1991 na 2,06 let v roce 2007, z čehož vyplývá trend homogenizace států. V roce 2007 měly ženy ve všech analyzovaných státech s výjimkou Slovenska druhé děti ve věku nad 30 let. Interval mezi narozením prvního a druhého dítěte se zmenšil v středoevropských státech a v ostatních se naopak zvětšil, což vedlo k celkovému sblížení hodnot mezi státy. Průměrný interval mezi narozením dítěte prvního a druhého pořadí byl v roce 2007 2,3 roku.

Očekávaný mírný pokles podílu dětí druhého pořadí se potvrdil pouze na Slovensku a částečně v České republice, kde byl ale v roce 2002 vystřídán mírným nárůstem. V ostatních státech byl podíl během sledovaného období téměř neměnný a ve Švédsku se dokonce mírně zvětšoval. V roce 2007 se podíl druhých dětí pohyboval v rozmezí od 30,5 % (Slovensko) a 37,0 % (Švédsko), nad 35% hranicí se nacházelo kromě Švédska také Nizozemsko s Českou republikou.

Tabulková úhrnná plodnost druhého pořadí zaznamenala pouze malé změny během období 1991–2007 ve Švédsku, Finsku, Nizozemsku a Rakousku. Její hodnota se pohybovala kolem 0,65 v případě Švédska, 0,60 v případě Finska a Nizozemska a 0,48 v případě Rakouska. Naopak prudký pokles nastal ve zbývajících státech. Z hodnoty 0,75 klesla tabulková úhrnná plodnost druhého pořadí na 0,40 na Slovensku a 0,55 v České republice. Tento pokles byl způsoben především odsouváním rození druhého dítěte do vyššího věku. Nezkreslené informace plynou z vývoje konečné plodnosti druhého pořadí. Její očekávaná klesající tendence je patrná především na konečné plodnosti druhého pořadí do 40 let a projevila se u všech států vyjma Švédska, jehož úroveň osciluje kolem hodnoty 0,71, a Rakouska, za které nejsou dostupná data, nicméně konečná plodnost druhého pořadí generace 1960 byla pouze 0,57. 63% Nizozemců, podobný podíl Finů a přibližně 70% Čechů a Slováků narozených v roce 1968 mělo druhé dítě a pokles v posledních dvou zmiňovaných státech, který začal s generací 1958, byl velmi prudký.

Předpoklad mírného snižování pravděpodobnosti mít druhé dítě se potvrdil pouze v první polovině sledovaného období, v druhé polovině se naopak pravděpodobnost ve všech státech s výjimkou Slovenska mírně zvyšovala, ale i přes to nepřesáhla úroveň z roku 1991. I v případě tohoto ukazatele byl pokles mezi roky 1991 a 1999 mnohem výraznější v České republice a na Slovensku než v ostatních zemích. Především ve Finsku, Nizozemsku a Rakousku byly změny v úrovni pravděpodobnosti mít druhé dítě mezi analyzovanými roky 1991, 1999 a 2007 velmi malé. V roce 2007 se mírně nad hranicí 0,20 nacházely Švédsko, Nizozemsko a Finsko, Rakousko a Česká republika dosáhly hodnoty 0,15 a pravděpodobnost Slováků mít druhé dítě se pohybovala kolem 0,10. U všech zemí došlo k posouvání pravděpodobnosti mít druhé dítě do vyššího věku a období, po které byla tato pravděpodobnost nejvyšší, se rozšiřovalo.

Velmi podobně jako pravděpodobnost mít druhé dítě se vyvíjel tabulkový kumulovaný počet narozených druhého pořadí. V roce 2007 se státy sjednotily z hlediska časování narozených, ale z hlediska počtu se mezi sebou lišily. Tabulkový kumulovaný počet narozených druhých dětí dosáhl 7000 ve Švédsku, 6200 ve Finsku a Nizozemsku, 5400 v České republice, 4700 v Rakousku a pouze 4000 na Slovensku, což je téměř polovina hodnoty z roku 1991.

Ačkoliv musíme výsledky této analýzy brát opatrně, s ohledem na možnost zkreslení transverzálních ukazatelů vlivem časování rození dětí, můžeme konstatovat, především z tendence konečné plodnosti druhého pořadí do 40 let, že druhé dítě a dvoudětná rodina by mohly začínat ztrácet svoji výsadní pozici, zejména ve státech střední Evropy.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- Council of Europe. 2005. *Recent demographic developments in Europe 2004* [online]. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2004 [cit. 2011-04-20]. Dostupný z WWW: <http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/Demo2004EN.pdf>. ISBN 92-871-5664-6
- Council of Europe. 2009. *Council of Europe Family Policy Database*. [online]. [cit. 2011-02-28]. Dostupný z WWW: <http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Source/2_1_i%20System%20of%20family%20allowances.pdf>.
- Demopaedia. 2010. *Porodnost* [online]. Druhé vydání. 2010 [cit. 2011-04-28]. Dostupný z WWW: <http://cs-ii.demopaedia.org/wiki/Hlavn%C3%AD_strana>.
- FIALOVÁ, L.; PIKÁLKOVÁ, S.; KUČERA, M.; HAMPLOVÁ, D. 2000. *Představy mladých lidí o manželství a rodičovství*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2000. 163 s. ISBN 80-85850-87-7.
- FOKKEMA, T.; DE VALK, H.; DE BEER, J.; VAN DUIN, C. 2008. The Netherlands: Childbearing within the context of a “Poldermodel” society. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 21 [cit. 2011-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/21/19-21.pdf>>. ISSN 1435-9871
- FREJKA, T. 2008a. Overview Chapter 2: Parity distribution and completed family size in Europe: Incipient decline of the two-child family model. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 4 [cit. 2011-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/4/19-4.pdf>>. ISSN 1435-9871
- FREJKA, T. 2008b. Overview Chapter 3: Birth regulation in Europe: Completing the contraceptive revolution. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 5 [cit. 2011-02-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/5/19-5.pdf>>. ISSN 1435-9871
- FREJKA, T. 2008c. Overview Chapter 5: Determinants of family formation and childbearing during the societal transition in Central and Eastern Europe. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 7 [cit. 2011-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/7/19-7.pdf>>. ISSN 1435-98

- FREJKA, T.; SARDON, J. 2007. Cohort birth order, parity progression ratio and parity distribution trend in developed countries. *Demographic Research* [online]. 2007, vol. 16, article 11 [cit. 2011-05-04]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol16/11/16-11.pdf>>. ISSN 1435-9871
- FREJKA, T.; SOBOTKA, T. 2008. Overview Chapter 1: Fertility in Europe: Diverse, delayed and below replacement. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 3 [cit. 2011-04-27]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/3/19-3.pdf>>. ISSN 1435-9871
- HOEM, J. M. 2006. Proč má Švédsko tak vysokou plodnost? *Demografie*. 2006, roč. 48, č. 4, s. 241–250. ISSN 0011-8265
- JASILIONIENE, A.; JDANOV, D. A.; SOBOTKA, T.; ANDREEV, E. M.; ZEMAN, K.; NASH, E. J.; SHKOLNIKOV, V. M. 2010. *Methods Protocol for the Human Fertility Database*. [online]. 2010 [cit. 2011-03-22]. Dostupný z WWW: <<http://www.humanfertility.org/Docs/methods.pdf>>.
- KALIBOVÁ, K. 2001. *Úvod do demografie*. Praha: Karolinum, 2001. 52 s. ISBN 80-246-0222-9
- KOSCHIN, F. 1998. Druhý demografický přechod. *Demografie*. 1998, roč. 40, č. 4, s. 257–259. ISSN 0011-8265
- KOSCHIN, F. 2001. Struktura plodnosti v 90. letech a co z toho plyne. *Demografie*. 2001, roč. 43, č. 4, s. 277–284. ISSN 0011-8265
- Ministerstvo práce a sociálních věcí. 2004. *Národní zpráva o rodině* [online]. 2004 [cit. 2011-04-19]. Dostupný z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/899/zprava_b.pdf>.
- OECD. 2010. *OECD Family Database*. [online]. [cit. 2011-03-28]. Dostupný z WWW: <http://www.oecd.org/document/4/0,3746,en_2649_34819_37836996_1_1_1_1,00.html>.
- OLÁH, L. SZ.; BERNHARDT, E. 2008. Sweden: Combining childbearing and gender equality. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 28 [cit. 2011-04-28]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/28/19-28.pdf>>. ISSN 1435-9871
- PAKOSTA, P. 2009. Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* [online]. 2009, roč. 45, č. 5 [cit. 2011-03-08]. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5b7a99c8c0f63834cd821d8ea66a7702837534ba_PakostaSC2009-5.pdf>. ISSN 0038-0288
- POTANČOKOVÁ, M.; VAŇO, B.; PILINSKÁ, V.; JURČOVÁ, D. 2008. Slovakia: Fertility between tradition and modernity. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 25 [cit. 2011-04-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/25/19-25.pdf>>. ISSN 1435-9871

- PRSKAWETZ, A.; SOBOTKA, T.; BUBER, I.; ENGELHARDT, H.; GISSER, R. 2008. Austria: Persistent low fertility since the mid-1980s. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 12 [cit. 2011-04-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/12/19-12.pdf>>. ISSN 1435-9871
- RABUŠIČ, L.; CHROMKOVÁ MANEA, B. 2007. Jednodětnost v českých rodinách. Kdo jsou ti, kdo mají nebo plánují pouze jedno dítě. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* [online]. 2007, roč. 43, č. 4 [cit. 2011-03-08]. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/84f72861d7aa0be7e218001c541be3cd5670828f_511_07-4%20Rabusic_ChromkovaManea.pdf>. ISSN 0038-0288
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1996. Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace. *Demografie*. 1996, roč. 38, č. 2, s. 77–89. ISSN 0011-8265
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 1997–1998. Česká republika a druhý demografický přechod? *Geografické rozhledy*. 1997–1998, roč. 7, č. 2, s. 39–42. ISSN 1210-3004
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2007. Porodnost v České republice: dvě rozdílné epochy. *Geografické rozhledy*. 2007, roč. 17, č. 1, s. 2–5. ISSN 1210-3004
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2009. *Demografická analýza II* (4. přednáška). Praha: Přírodovědecká fakulta Univerzity Karlovy, 2009.
- SOBOTKA, T. 2003. Re-Emerging Diversity: Rapid Fertility Changes in Central and Eastern Europe After the Collapse of the Communist Regimes. *Population-E* [online]. 2003, vol. 58, no. 4-5 [cit. 2011-03-15]. Dostupný z WWW: <http://www.cairn.info/article.php?ID_REVUE=POPE&ID_NUMPUBLIE=POPE_304&ID_ARTICLE=POPE_304_0451>. ISSN 1634-2941
- SOBOTKA, T. 2005. Changes in fertility quantum and tempo in Austria, the Czech Republic and Slovakia. A parity-specific view. In KOSCHIN, F. (ed.) *Fertility and family trends in Austria, the Czech Republic and Slovakia: Towards a convergence?* [online]. 2005 [cit. 2011-04-28]. Dostupný z WWW: <http://www.oeaw.ac.at/vid/download/sobotka/Sobotka2005_Fertility%20CZ_AT_S K.pdf>.
- SOBOTKA, T. 2008. Overview Chapter 6: The diverse faces of the second demographic transition in Europe. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 8 [cit. 2011-03-15]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/8/19-8.pdf>>. ISSN 1435-9871
- SOBOTKA, T.; ŠŤASTNÁ, A.; ZEMAN, K.; HAMPLOVÁ, D.; KANTOROVÁ, D. 2008. Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism. In FREJKA, T.; SOBOTKA, T.; HOEM, J. M.; TOULEMON, L. (eds.) *Special Collection 7: Childbearing trends and policies in Europe. Demographic research* [online]. 2008, vol. 19, article 14 [cit. 2011-04-16]. Dostupný z WWW: <<http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/14/19-14.pdf>>. ISSN 1435-9871
- ŠPROCHA, B. 2007. Plodnosť Rómov na Slovensku. *Demografie*. 2007, roč. 49, č. 3, s. 191–201. ISSN 0011-8265

- ŠŤASTNÁ, A. 2007. Druhé dítě v rodině - preference a hodnotové orientace českých žen. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* [online]. 2007, roč. 43, č. 4 [cit. 2011-02-19]. Dostupný z WWW: <http://sreview.soc.cas.cz/uploads/c8b2c8d52ea00fd41c08c22789b04b52087e5cd1_511_07-4%20Stastna.pdf>. ISSN 0038-0288
- The Human Fertility database. 2010. *The Human Fertility database* [online]. Max Planck Institute for Demographic Research (Germany) and Vienna Institute of Demography (Austria). [cit. 2011-02-25]. Dostupný z WWW: <<http://www.humanfertility.org/cgi-bin/main.php>>.
- VAN DE KAA, D. J. 2003. The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries. *Journal of Population and Social Security: Population Study* [online]. 2003, vol. 1, no. 1 [cit. 2011-03-14]. Dostupný z WWW: <http://www.ipss.go.jp/webj-ad/WebJournal.files/population/2003_4/Kaa.pdf>. ISSN 1348-7191